मार्च 2004 Rs. 10 /-

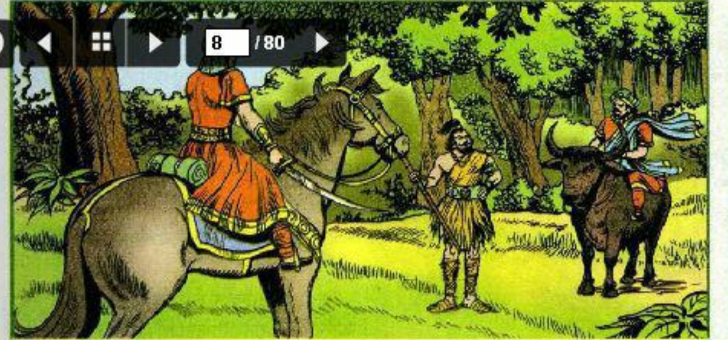
चांदोबा

Statement about Ownership of
CHANDAMAMA (Marathi)
Rule 8 (Form VI), Newspaper
(Central) Rules, 1956

1. Place of Publication
   82 Defence Officers Colony
   Ekkatuthangal, Chennai-600 097
2. Periodicity of Publication
   MONTHLY
   1st of each calendar month
3. Printer's Name
   B. VISWANATHA REDDI
   Nationality
   INDIAN
   Address
   82 Defence Officers Colony
   Ekkatuthangal, Chennai-600 097
4. Publisher's Name
   B. VISWANATHA REDDI
   Nationality
   INDIAN
   Address
   82 Defence Officers Colony
   Ekkatuthangal, Chennai-600 097
5. Editor's Name
   B. VISWANATHA REDDI
   (Viswam)
   Nationality
   INDIAN
   Address
   82 Defence Officers Colony
   Ekkatuthangal, Chennai-600 097
6. Name and Address of individuals who own the paper
   Chandamama India Ltd.
   Board of Directors:
   1. P. Sudhir Rao
   2. Vinod Sethi
   3. B. Viswanatha Reddi
   82 Defence Officers Colony
   Ekkatuthangal, Chennai-600 097

I, **B. Viswanatha Reddi,** *do hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.*

(Sd.) B. VISWANATHA REDDI
1st March 2004 — *Publisher*

अस्वल्या मांत्रिक

4

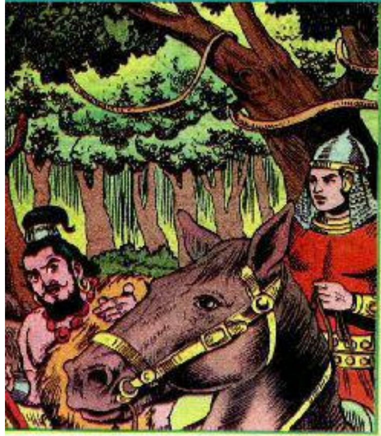
(थबथब्याच्या पाठीमागून येणाऱ्या अस्वल्या मांत्रिकाने कालीवर्माच्या धाडसाचे कौतुक केले. त्यावेळेला राजा जितकेतूचा मंत्री तिथे पोहोचला. मांत्रिकाने त्याला घाबरवलं आणि मारेकरी बधिकाच्या रेड्यावर त्याला बसवून राजधानीच्या दिशेने जाण्याची सर्वांना आज्ञा केली. ते न आवडून कालीवर्माने मांत्रिकाविरुद्ध तलवार उपसली. त्यानंतर...)

कालीवर्माचे बोलणे ऐकून मांत्रिक क्षणभर स्तब्ध झाला. जीवगुप्त मंत्र्याखेरीज बाकी सर्वजण घोड्यावर होते. रेड्याला हांकलत जीवगुप्त कालीवर्माजवळ जाऊं लागला. पण अस्वल्या मांत्रिकाने त्याला कठोर स्वरांत विचारले, "अहो मंत्रीमहाशय, सांगा, आता तुमची कोणती योजना आहे? तुम्ही कालीवर्माला माझ्याविरुद्ध चिथावता आहात कां?"

हा प्रश्न ऐकून जीवगुप्त चपापला. नंतर जरा सांवरून घेत, शांत स्वरांत तो म्हणाला, "महाराज, आपली चुकीची समजूत होते आहे. या तरुणाला मी सांगणार होतो कीं आपल्यासारख्या महा-मांत्रिकाच्या आज्ञेचे पालन करणे हे नेहमीच हितावह असते."

हे ऐकून मांत्रिक हंसून म्हणाला, "ज्याच्या विषयी तुम्ही बोलता आहात, तोच तुम्हाला सगळ्यांना आज्ञा देणार आहे. सावध राहा!"

आणि तलवार उपसून भेदक नजरेने पाहाणाऱ्या

कालीवर्माला तो म्हणाला, "कालीवर्मा, अशी घाई करुं नकोस. तुला अजून पुरेसा अनुभव नाही. या परिस्थितींत आपण दोघे जर भिन्न मार्गांनी जाऊं लागलो तर काय होईल, त्याची कल्पना तुला आहे कां?"

"त्याचा विचार मी कशाला करुं? तुम्ही पुन्हां धबधब्याच्या मागच्या गुहेंत निघून जाल, आणि मी माझ्या गांवी परत जाऊन शेती करायला लागेन आणि अगदी आनंदाने राहीन." कालीवर्माने उत्तर दिले.

"अरेच्या! तू जितका हिंमतवान आहेस, तितकाच भोळाही आहेस रे!"

असं म्हणून अस्वल्या मांत्रिकाने जीवगुप्ताला विचारले, "अहो, मंत्री महाशय, खरंखरं सांगून टाक कीं कालीवर्माला पकडण्यासाठी किती सैनिक पाठवावेत म्हणून राजाला सांगणार आहात? तुमच्या मनांत काय चाललंय ते मी ओळखतो. जर तुम्ही खोटं सांगितलंत तर या झाडासारखंच तुमचंही भस्म मी करुन टाकीन." असं म्हणत मांत्रिकाने आपला मंत्रदंड वर उचलला.

जीवगुप्ताने थरथर कांपतच उत्तर दिले, "आपण माझे विचार जाणताच. मी महाराज जितकेतूंचं अन्न खातो, म्हणून त्यांचे हित जपण्यासाठी कालीवर्माचा वध करावा असा सल्ला मला द्यायलाच हवा; नाही कां? एका मंत्र्याच्या दृष्टीने हे माझे कर्तव्यच आहे."

त्यावर अस्वल्या मांत्रिकाने आपला दंड जमिनीवर जोराने आपटला नि म्हटले, "कालीवर्मा, तू ऐकतो आहेस ना? आता चंद्रशिला नगरीत तुला राहाणे सुरक्षित नाही."

हे ऐकल्यानंतर कालीवर्माला खऱ्या वस्तुस्थितीची कल्पना आली. "मोठे सैन्य असणाऱ्या जितकेतू राजाशी एकट्याने किंवा मूठभर साथीदारांच्या मदतीने सामना देणे अशक्य आहे. आता आपल्यासमोर केवळ दोनच मार्ग आहेत - जितकेतूच्या गादीवर बसणे आणि ते जर जमलं नाही तर हा देश सोडून सरळ पळून जाणे...!"

असा विचार करीत कालीवर्माने तलवार म्यान केली व त्याने मांत्रिकाला म्हटले, "गुरुः आपले म्हणणे खरे आहे. माझं हित अनहित माझ्यापेक्षां मला सांभाळून माझं पालन पोषण करणाऱ्या बलभद्र या सेवकास आणि आपल्यालाच माहीत आहे. आता सांगा, मला कोणती आज्ञा आहे?"

कालीवर्माच्या खांद्याला आपल्या मंत्रदंडाने स्पर्श करीत अस्वल्या मांत्रिक म्हणाला, "कालीवर्मा, तुझ्या भाग्यदेवतेनेच मला गुरु

म्हणून स्वीकारण्याची प्रेरणा तुला दिली आहे. शाबास! मी तुला आज्ञा नव्हे, सल्ला देतो आहे. आता आपण राजधानीकडे जातो आहोत. राजा जितकेतूचा अहंकार किती आहे, ते तरी बघूं या!"

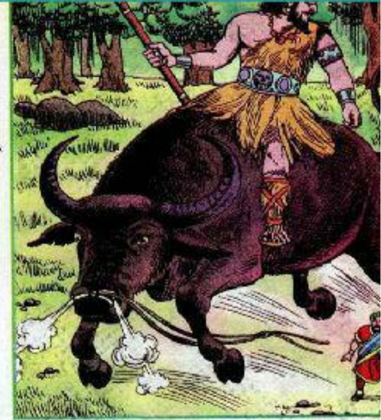
नंतर तो मंत्र्याला म्हणाला, "अहो मंत्रीमहाशय, आता मी तुमच्या रेड्यावर बसणार आहे. तुम्ही रेड्याच्या नाकांतली वेसण हातांत धरा नि आम्हाला मार्ग दाखवा."

जीवगुप्त निमूटपणे रेड्यावरुन खाली उतरला आणि त्याने वेसण हातांत पकडली.

अस्वल्या मांत्रिकाने आपला मंत्रदंड उचलून त्या रेड्याच्या डोक्यावर टेकवला व म्हटले, "अरे माझ्या किंकरा! क्षुद्र मानवाच्या हातांत पडल्यामुळें आपली जन्मजात अद्‌भुत शक्ती हरवून जाईल, अशी तू चिंता करतो आहेस कां? तसं कांहीही नाही. ऐक! जमिनीवरुन एकदोन गज उंचीवर एक उडी मार आणि हवेंत थोडा वेळ उडत उडत नगराच्या दिशेने जरा चल पाहूं!"

दुसऱ्याच क्षणीं त्या रेड्याच्या नाकपुड्या फुरफुरल्या; आणि नाकांतून धुरासारखा श्वास जोराने बाहेर पडला. डोके वर करुन तो मोठ्याने हंबरला आणि झेप घेऊन हवेत उडायला लागला, व नगराच्या दिशेने जाऊं लागला. साहजिकच जीवगुप्ताच्या हातांतून वेसणीची दोरी सुटली आणि जीवगुप्त धडपडत त्या रेड्याच्या मागून पळत सुटला.

थोड्या अंतरावर जाऊन अस्वल्या मांत्रिकाने रेडा जमिनीवर आणला. मंत्र्याने धावत येऊन पुन्हां रेड्याची वेसण हातांत घेतली. पाठीमागून

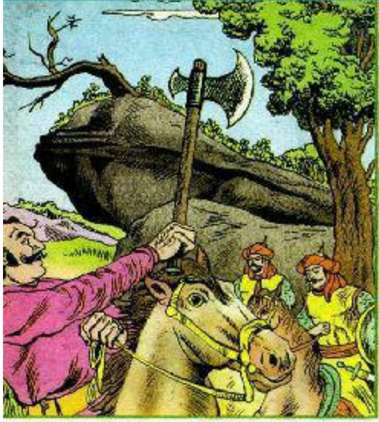

येणाऱ्यांकडे पाहात मांत्रिक म्हणाला, "बघता आहात ना? महामंत्र्याची काय दशा झालीय ते? जितकेतू राजालाही मी अशीच शिक्षा करणार आहे."

हे दृश्य पाहून कालीवर्मा मांत्रिकाजवळ जाऊन त्याला म्हणाला, "मी आपल्याला माझा गुरु मानतो. परंतु माझ्या इच्छेविरुद्ध असणारी प्रत्येक आज्ञा मी पाळीनच, असं मात्र समजू नका. दुष्ट जितकेतूला तुम्ही खरोखरच अशी शिक्षा देणार आहात कां?"

"एकदा गुरुने शिष्य पत्करला, कीं आपल्या शिष्याचे हित असेल अशाच आज्ञा गुरु नेहमी देतात. आता हे सांग, कीं तुला जितकेतूच्या गादीवर बसायचे आहे कां?" कालीवर्माच्या चेहऱ्यावरचे भाव निरखत अस्वल्या मांत्रिकाने विचारले.

"मला, त्याचं मुळीच आकर्षण नाही. मला

इतकंच हवंय कीं राजाने निरपराधी लोकांना शिरच्छेदाची शिक्षा देणे बंद करावे."

"कालीवर्मा, मी प्रयत्न करुन बघतो. जे लोक जन्मजात वारसाहक्काने गादीवर बसतात, त्यांच्या मनोधारणेंत कधी चटकन बदल होत नाही. काय हो मंत्रीबुवा? मी बोलतोय ते बरोबर आहे ना?" अस्वल्या मांत्रिकाने विचारले.

"महामांत्रिक! आपण अगदी ठीक बोलतात!" जीवगुप्ताने मांत्रिकाच्या बोलण्याला दुजोरा दिला.

त्यानंतर नगराच्या दिशेने कांही अंतरापर्यंत ते सर्वजण गेले. दोन घोडेस्वार वेगांत त्यांच्यासमोर आले आणि ह्यांना थांबवून त्यांनी विचारले, "रेशमी वस्त्रें आणि सुवर्णकुंडलें धारण केलेल्या ज्येष्ठींना रेड्यावर बसलेल्या संन्याशाच्यापुढे कां चालवत आहात? काळ्या वस्त्रांत एखादे भूत दिसावे तशा माणसाला घोड्यावर बसवले आहे वाटतं? तुम्ही सारे आहात तरी कोण?"

कालीवर्मा त्याला प्रत्युत्तर करणार, त्यापूर्वीच अस्वल्या मांत्रिक मोठ्याने हंसला आणि म्हणाला, "तुम्ही जितकेतू राजाचे सैनिक नाहीत, म्हणून तुम्ही आम्हाला ओळखलेलं नाहीत. खरं म्हणजे आम्ही कोण आहोत हे आम्हीच विसरुन गेलो आहोत. ते आठवून बघण्यासाठीच तर आम्ही दूरवर दिसणाऱ्या त्या नगराकडे निघालो आहोत."

"चेष्टा टिंगल राहू दे बाजूला! आम्ही उदयगिरिचा राजा दुर्मुख यांचे सैनिक आहोत. आता आम्ही शिरसवनाकडे जाऊन परत जातो आहोत. तिथें आम्हाला कालीवर्मा कुठेही दिसला नाही. त्याचे प्रेतही दिसले नाही. राजा जितकेतूने आम्हाला दिलेल्या वचनाचा भंग केला आहे. म्हणून आमचे महाराज आता सैन्यासह येऊन या राज्यावर आक्रमण करणार आहेत." दुर्मुख राजाच्या सैनिकांनी सांगितले.

"ह्या साऱ्या गोष्टी तुम्ही आम्हाला कशासाठी सांगता आहात? तुम्ही आपला रस्ता सुधारा पाहूं!" मांत्रिकाने रागावून म्हटले.

तितक्यांत दुर्मुखच्या घोडदळापैकीं एका स्वाराने वधिकाच्याकडे आश्चर्याने बघितले व तो मोठ्याने टवाळखोर स्वरांत हंसत म्हणाला, "अरे भाऊ! तुला तर मी मुळीच ओळखलेले नाही. तू शिरसवनांत राहाणारा वधिक आहेस ना?"

दांतओठ खात व परशू उचावून वधिक जोराने म्हणाला, "अरे घमेंडखोरा! मी कोण आहे हे ठाऊक असूनदेखील तू माझी टिंगल करतो

आहेस? घोड्यावर मागे असलेले प्रेत दिसतंय ना तुला? त्याचं डोकं कसं उलट्या बाजूला आहे? तुझीही तीच गत होईल, समजलं?"

हे उत्तर ऐकून कालीवर्मालाही स्फुरण चढले. आपला घोडा वधिकाजवळ नेऊन त्याने आपल्या तलवारीने वधिकाच्या खांद्यावर थोपटल्यासारखे करुन म्हटले, "वधिका! तू जशास तसे उत्तर दिलेस! दुर्मुखाचे हे सैनिक हाती सांपडलेच आहेत; त्यांचीही डोकीं उडवणार आहेस कां?"

"ही सारी अस्वल्या मांत्रिकाची कृपा आहे. त्यांनी आज्ञा केली तर हे काम करायला मला फारच आवडेल."

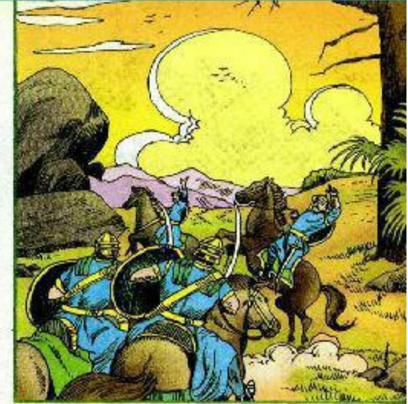
गेले दोन तीन आठवडे माझ्या परशूलाही रक्ताची धार चाखायला मिळालेली नाही." वधिकाने उत्तर दिले.

तोंच दुर्मुखच्या घोडेस्वारापैकी एकाने आपल्या घोड्याला थोपटत म्हटले, "हे कुणीतरी नरभक्षक दिसताहेत. माणसाचा वध करुन त्याचे प्रेत उलट्या दिशेला बांधून ते नगरांत घेऊन चाललेले आहेत."

अस्वल्या मांत्रिकाने त्या घोडेस्वारांकडे बघत कालीवर्माला ओरडून म्हटले, "कालीवर्मा! यांच्या गप्पागोष्टी आपण किती वेळ ऐकत बसणार आहोत?"

कालीवर्माने क्षणार्धातच आपली तलवार उपसली आणि म्हटले, "अरे दुर्मुखाच्या सेवकांनो! तुम्ही निमूटपणे वाटेला लागता कीं तुमचा शिरच्छेद व्हावा असं तुम्हाला वाटतं?"

त्यावर जीवगुप्ताबरोबर आलेल्या दोघा स्वारांनी आपल्या तलवारी सर्रकन उपसल्या व

दुर्मुखाच्या घोडेस्वारांच्या दिशेने जात ते म्हणाले, "महाराज, हे काम आमच्यावर सोंपवा. हे उर्मट लोक कांहीतरी भकताहेत!" आणि त्यांच्यावर चाल करुन गेले.

दुर्मुखाचे स्वारही स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी माघार घेत तलवारी उपसत म्हणाले, "समोरच्या आमराईत आमच्या दुर्मुख महाराजांनी तळ ठोकला आहे. ते तुमचीच सगळ्यांची डोकीं उडवतील."

त्यावर जीवगुप्ताच्या दोघा सैनिकांनी त्यांचा पाठलाग करुन त्यांना दूर पिटाळून लावले व ते दोघे परत आले.

तेवढ्यांत जीवगुप्ताचा एक सेवक ओरडला, "महामंत्रीजी! यावेळी शत्रूचे दहा घोडेस्वार इकडे दौडत येत आहेत."

तोपर्यंत खरोखरच दहा घोडेस्वार त्यांच्याजवळ येऊन पोंचले. पण त्यांनी तलवारी परजून हल्ला केला नाही. ते थोड्या अंतरावर थांबले.

त्यांच्यापैकीं एकाने एक लांबलचक खलिता भसाड्या आवाजांत वाचून दाखवला. "महाराजांची ही आज्ञा आहे कीं इथें जितके लोक उपस्थित आहेत, त्या सर्वांनी लगेच आमराईतल्या तळावर थांबलेल्या आमच्या दुर्मुख महाराजांच्यासमोर जावे."

ही आज्ञा ऐकून सगळे चकित झाले. अस्वल्या मांत्रिकाने जीवगुप्त मंत्र्याला आपले वाहन, म्हणजे तो रेडा, दुर्मुखाच्या स्वारांच्यानजिक नेण्यास सांगितले, व तो त्या स्वारांना म्हणाला, "दुर्मुखसारख्या महाराजांच्या आज्ञेचं पालन आम्ही करणार नाही असं कसं होईल? तुम्ही सर्वजण आमराईकडे चला."

कालीवर्माने आश्चर्याने विचारले, "गुरुजी! आपण हे काय करता आहात?"

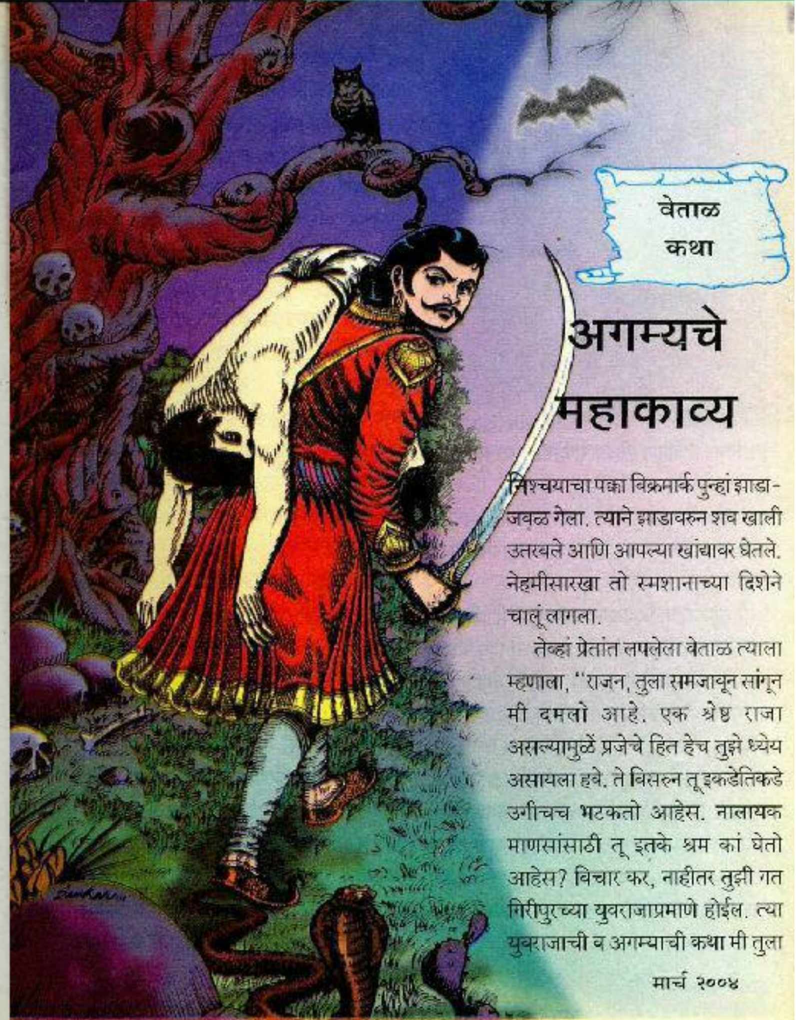
"कालीवर्मा, शांत हो पाहूं! तू स्वतः बघशीलच कीं!" मांत्रिकाने म्हटले.

त्यावर दुर्मुखाचे घोडेस्वार त्यांना सरळ आमराईतल्या राजाच्या तळावर घेऊन गेले. दुर्मुख राजा एका उंच आसनावर बसला होता. त्याच्या आसनाच्या दोन्ही बाजूला दोन शस्त्रधारी सैनिक, आणि थोड्या अंतरावर मंत्री व सल्लागार उभे होते. अस्वल्या मांत्रिक आणि त्याच्याबरोबरच्या लोकांना पाहून दुर्मुखाने रागीट आवाजांत विचारले, "अरे दुष्टांनो! तुम्हाला सगळ्यांना मी ओळखून आहे. या वधिक मारेकऱ्याबरोबर मी तुमचीही डोकी उडवणार आहे. सगळ्यांत शेवटी कालीवर्माचा शिरच्छेद केला जाईल."

दुर्मुखाच्या तोंडचे हे शब्द ऐकून अस्वल्या मांत्रिक ओरडत उठला, "हेऽऽ आदि अस्वल!" आणि रेड्यावरून उतरून थरथर कांपत असलेल्या वधिकाला म्हणाला, "अरे वधिका! तुझे डोके हा दुर्मुख उडवणार आहे कीं तू त्याचे मस्तक उडवणार आहे, त्याचा निर्णय ह्याक्षणींच व्हायला हवा." असं म्हणून मंत्रदंडाच्या मुठीवर असलेल्या अस्वलाच्या रत्नजडित मस्तकाचा स्पर्श त्याने वधिकाच्या पाठीवर केला.

लागलीच वधिकाचे रुपांतर एका काळ्या अस्वलांत झाले आणि वधिकाचा परशू हातांत घेतलेले ते अस्वल घोड्यावरून उडी मारून उतरले आणि भयानक गर्जना करीत दुर्मुख राजाच्या दिशेने झेपावले. *(क्रमशः)*

वेताळ कथा

अगम्यचे महाकाव्य

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरून शव खाली उतरवले आणि आपल्या खांद्यावर घेतले. नेहमीसारखा तो स्मशानाच्या दिशेने चालूं लागला.

तेव्हां प्रेतांत लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, "राजन, तुला समजावून सांगून मी दमलो आहे. एक श्रेष्ठ राजा असल्यामुळें प्रजेचे हित हेच तुझे ध्येय असायला हवे. ते विसरून तू इकडेतिकडे उगीचच भटकतो आहेस. नालायक माणसांसाठी तू इतके श्रम कां घेतो आहेस? विचार कर, नाहीतर तुझी गत गिरीपुरच्या युवराजाप्रमाणे होईल. त्या युवराजाची व अगम्याची कथा मी तुला

सांगतो." आणि वेताळ राजाला कथा सांगायला लागला.

अगम्य नंदनपुरांत राहात होता. लोकांनी त्याला मोठे म्हणावे अशी त्याची तीव्र इच्छा होती. पूर्वी तो गरीब होता.

खूप मेहनत करुन त्याने भरपूर पैसे मिळवले. कायद्याप्रमाणे कर भरला. आता तो खूप श्रीमंत नसला तरी सुखवस्तू होता. घरदार, कपडालत्ता व मुलांना चांगल्या सुखसोयी मिळण्याची त्याने व्यवस्था केली होती.

आता त्याला खूप कष्ट करण्याची आवश्कता नव्हती. रिकामा वेळ मिळत होता. आपण किती कष्ट करुन संसार सुखाचा केला, त्याचे वर्णन तो लोकांना सांगत बसे. लोकांनी त्याचे कौतुक करावे ही खरी त्याची इच्छा होती. ऐकणारे ऐकत व गप्प बसत.

कांहीजण म्हणत, "आपल्या देशांत कष्टकरी भरमसाट आहेत."

त्या दरम्यान पुरंदर नांवाचा एक विद्वान पंडित त्या गांवात आला. त्याने तीन दिवस रामायणाचे आख्यान लावले. गांवकऱ्यांनी त्याच्या पांडित्याची मुक्त कंठाने प्रशंसा केली. रोज त्याला कुणी ना कुणी जेवायला निमंत्रण देत होते.

एक दिवस अगम्यने त्याला जेवायला बोलावले. स्वादिष्ट जेवण झाल्यानंतर अगम्य पुरंदरला म्हणाला, "महोदय, श्रीरामांनी नाना प्रकारचे कष्ट, संकटे सहन केली. पित्याने दिलेल्या वचनानुसार ते अरण्यांत गेले. पत्नीसाठी त्यांनी रावणाचा वध केला. राज्य सांभाळले, आणि श्रीरामचंद्र भगवान मानले गेले. त्यांच्याप्रमाणेच अनेक लोकांनीदेखील आपापल्या कुटुंबाची सेवा केली. त्याला उर्जितावस्था आणली. पण त्यांचे नांव कुणी घेत कां नाहीत?"

पुरंदरने उत्तर दिले, "तुझा प्रश्न महत्वाचा आहे. जगांत कुठेही, कोणत्याही कुटुंबात, रोजचे रामायण चाललेले असते. मोठ्यांचा अहंकार, सवतींचा मत्सर, स्वार्थी प्रलोभनांत अडकणें, असे हे साधे विषय आहेत. पण त्यांच्यामुळेच माणसे, राक्षस, व प्राणी, यांची सांगड घातली जाते व आकर्षक कथानके तयार होतात. श्रीराम तर अवतारपुरुष आहेत.

आता तू ज्या लोकांविषयी म्हणतो आहेस, त्यांची कथा जर वाल्मिकींनी लिहीली असती तर

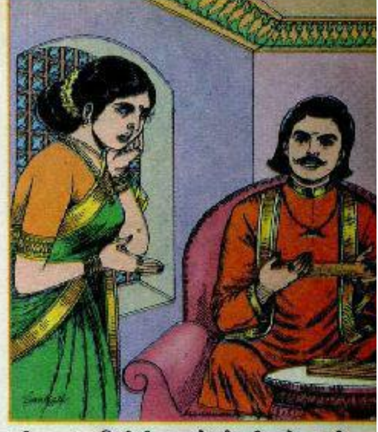
त्यांच्यापैकी प्रत्येकाला श्रीरामाचे महत्व प्राप्त झाले असते. रामासारख्या मानवाची काव्यरुपामध्ये लिहीलेली ही कथा एकमेव आहे. म्हणून रामाला सर्वांत जास्त प्रसिद्धी मिळत गेली."

पुरंदरच्या बोलण्याने अगम्य फारच प्रभावित झाला. आपणही श्रीरामासारखेच कर्तव्यनिष्ठ व श्रेष्ठ आहोत असा त्याचा ठाम ग्रह झाला. तो पुढे म्हणाला, "महोदय, मी आपल्याला माझीच कहाणी सांगतो. त्याच्यावर आपण रामायणासारखे एखादे महाकाव्य लिहावे. म्हणजे माझीही प्रसिद्धी होईल नि तुमचीही होईल."

पुरंदर लागलीच म्हणाला, "काव्यरचनेची गोष्ट सोडा. अगोदर तुमच्या आयुष्याचे ठळक पैलू ऐकायला मी फारच उत्सुक आहे." आणि अगम्यने सांगितलेली जीवन कहाणी त्याने लक्षपूर्वक ऐकली. संपूर्ण कथा ऐकल्यानंतर पुरंदरच्या लक्षांत आले की अगम्य भोळा आहे, थोडा खुळा व मूर्खही आहे. पण खरे सांगून अगम्यचे मन दुखवावे असे त्याला वाटेना. म्हणून पुरंदरने त्याला सांगितले.

"हे बघ, आपली गाथा काव्यरुपांत तूच रचलीस तर जास्त चांगले! म्हणजे तू श्रीरामा-पेक्षांही श्रेष्ठ ठरशील. कारण श्रीरामांनी कांही रामकथा लिहीली नव्हती."

अगम्यला ही सूचना आवडली. "जर अशिक्षित वाल्मिकी महाकाव्याची रचना करुं शकतो, तर मी शिक्षित आहे, तेव्हां मलाही ते जमेल कीं!" त्याने विचार केला व आपली

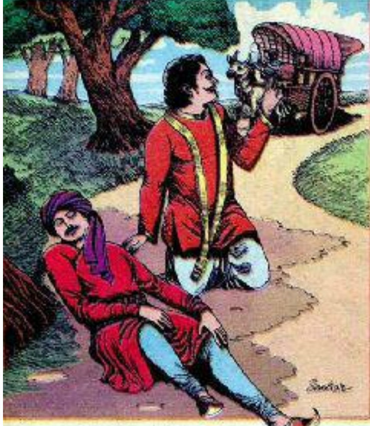
जीवनकथा लिहीली. त्याने दोनतीन वेळा ती वाचली. आपल्या रचनाकौशल्यावर त्यालाच आश्चर्य वाटले. ते काव्य प्रथम त्याने आपल्या पत्नीला ऐकवले.

अगम्यच्या पत्नीने ते काव्य संपूर्ण ऐकून म्हटले, "मला कशाला ऐकायला लावलंत? मला माहित नाही असं कांहीतरी त्यांत आहे कां?"

"रामायणांत देखील कांहीही नवं नाही, तरीसुद्धां तू ते वारंवार ऐकत बसतेस कीं नाही?" अगम्यने तिला विचारलं.

"रामाची गाथा ऐकावीशी वाटते. ज्यांना ती ठाऊक नसेल, त्यांनाच ऐकवा ही तुमची गाथा!" अगम्यच्या पत्नीने शुष्क, कोरड्या स्वरांत म्हटले.

शेवटी त्याने आपल्या सर्व नातवंडांना जवळ बोलावून त्यांना म्हटले, "लव-कुशांनी रामायणाचा

प्रचार केला. तुम्हीही माझे काव्य गाऊन त्याचा प्रचार करा. म्हणजे आपल्या आजोबांचे ऋण तुम्ही फेडाल.''

सर्व मुलांनी 'नाही' अशा अर्थी आपली मान डोलावत म्हटले, ''आम्हाला तुमची गोष्ट आवडली नाही! तुम्ही म्हणाल तर आम्ही रामायण गाऊन ते लोकांना ऐकवायला तयार आहोत.''

अगम्यचे काव्य गायला वा ऐकायला कुणीही तयार होईना. परंतु त्याची भाग्यरेषा चमकली. एक दिवस कांही कामानिमित्ताने तो जवळच्याच एका गांवी जायला निघाला.

जाताजाता त्याला वाटेतच एक तरुण बेशुद्ध पडलेला दिसला. रस्त्यावरुन जाणाऱ्या एका बैलगाडीला बोलावून त्याने त्या तरुणाला उचलून गाडींत घातले आणि त्याला तो नंदनपुरांत घेऊन गेला.

वैद्याने त्या तरुणाला नीट तपासले व म्हटले, ''या मुलाने कुठल्यातरी झाडाचे विषारी फळ खाल्ले आहे. मी त्याला त्यासाठी औषध देतो आहे. ते तुम्ही त्याला ओळीने चार दिवस द्यायला हवं आणि त्याची चांगली देखभाल करायला हवी.'' हे सांगून वैद्याने औषध दिले.

चार दिवसानंतर जेव्हां तो तरुण शुद्धीवर आला, व त्याला सर्व हकीकत समजली, तेव्हां तो अगम्यला म्हणाला, ''जर आपण माझी काळजी घेतली नसतीत तर मी मेलोच असतो. हे आपले ऋण मी कसे काय फेडूं शकेन?''

''तुला खरंच माझं ऋण फेडायचं असेल तर तू माझं काव्य ऐक आणि त्याची स्तुती कर.'' अगम्यने सांगितले. त्या कृतज्ञ तरुणाने ते सबंध काव्य श्रद्धेने ऐकले. अधूनमधून कंटाळवाणे झाले, तरी त्याने ते दाखवले नाही.

अगम्यने प्रदीर्घ श्वास घेऊन म्हटले, ''आज माझी पहिली इच्छा पुरी झाली. आता दुसरी इच्छा केव्हां पुरी होईल ते कांही सांगता येत नाही.''

त्या तरुणाने उत्सुकतेने अगम्यला विचारलं, ''आपली एक इच्छा मी पुरी करुं शकलो. तेव्हां आता दुसरीही पूर्ण करीन. अगदी निःसंकोचपणें सांगा; तुमची दुसरी इच्छा कोणती आहे?''

''ती पूर्ण करणे तुला जमणार नाही. फक्त या देशाचा राजाच माझी दुसरी इच्छा पूर्ण करुं शकेल.'' अगम्यने निराशेने उद्गार काढले.

''मी या देशाच्या राजा कांही नाही, पण

युवराज आहे. महाराज माझे बोलणें टाळणार नाहीत.'' असे युवराजाने अगम्यला सांगून त्याला प्रोत्साहन दिले.

जेव्हां तो तरुण हा राज्याचा युवराज आहे असे अगम्यला समजले,

तेव्हां त्याला फार आनंद झाला. तो म्हणाला, ''अशा प्रकारे आपली भेट होणे हे माझे भाग्य आहे. रामायणाचा जितका प्रसार झाला आहे, तसाच प्रसार माझ्या काव्याचा व्हावा अशी माझी दुसरी इच्छा आहे.''

युवराजाचा चेहरा पडला. कुठे तो श्रीराम, नि कुठे अगम्य! युवराज विचारांत पडला. थोडया वेळानंतर विचार करुन त्याने अगम्यला म्हटलं, ''आजपर्यंत तुम्ही आपलं काव्य किती लोकांना ऐकवलं आहेत?''

''जवळजवळ बारा लोकांना मी माझे काव्य ऐकवले असेल.'' अगम्यने म्हटलं.

''ठीक आहे. आपल्या देशांत दहाबारा लाख लोक आहेत. आत्तापर्यंत ज्या बारा लोकांनी तुमचे काव्य ऐकले आहे, त्यांना सोडून बाकीच्या लोकांनी ते ऐकावं आणि त्याची प्रशंसा करावी, याची व्यवस्था मी करीन व त्याचा प्रसार करीन. पण, तुम्ही मला एक वचन दिले पाहिजे. वाल्मिकीने आपल्या जीवनांत एकच काव्य रचलं. तेही एकदाच! तुम्हीदेखील मान्य करायचे कीं वाल्मिकीप्रमाणें दुसरी काव्यरचना करायची नाही.''

अगम्यने याला आपली संमती दिली.

युवराजाने अगम्यला आपल्याबरोबर राजधानीला नेले व महाराजांची त्याचा परिचय करुन दिला. युवराज महाराजांशी बोलताना म्हणाला, ''यांचं नांव अगम्य आहे. ह्यांनी माझे प्राण वांचवले आहेत. यांनी एक महाकाव्य रचलं आहे. ते वाल्मिकीरामायणाच्या तोडीचे आहे. यांना आपल्या दरबारांत मानाचे स्थान द्यायला हवं. ह्यांच्या काव्याची प्रसिद्धी साऱ्या देशांत व्हायला हवी. हीच माझी इच्छा आहे.''

महाराजांनी युवराजांचा प्रस्ताव स्वीकारला, आणि अगम्यला एक मानाची जागा दिली. त्यानंतर अगम्यच्या काव्याबद्दल देशभर प्रचाराचा भडिमार सुरुं झाला. पण कुणालाही ते काव्य मिळूं शकले नाही. कारण त्याची एकच प्रत होती आणि ती युवराजांच्याजवळ होती. जे कोणी काव्य बघण्यासाठी आले, त्यांना युवराज

सांगत होते, ''दुर्दैवाने ती एकुलती एक प्रत आगींत जळाली. पुन्हां लिहून काढण्याचे अगम्याने नाकारले आहे. त्या महाकाव्याच्या आता फक्त आठवणीच शिल्लक आहेत.''

अशा प्रकारे एक महाकाव्य नष्ट झाले याचे कवी व पंडितांना फार वाईट वाटले. महाराजांना मात्र यांत कांहीतरी काळेबेरे आहे अशी शंका आली, आणि त्यांनी युवराजाला खोदून विचारले. युवराजाने वडिलांना खरी गोष्ट सांगितली.

''अगम्य यास आपल्या काव्याची वारेमाप प्रसिद्धी व्हावी व आपले नांव महाकवी म्हणून व्हावे अशी दुर्दम्य इच्छा होती. ती पूर्ण झाली. जोपर्यंत ते काव्य कुणी वाचलेले नाही, तोपर्यंत त्याला मान मिळत राहील. म्हणून मी ते जाळून टाकले. अगम्य दुसरे काव्य रचणार नाही याबद्दल मी अगोदरच जागरुक होतो. तसं मी त्यांच्याकडून वचन घेतलंय. आणि त्यांना दिलेला शब्द पाळला.''

''मला तुझ्या प्रामाणिकपणाबद्दल कांहीतरी त्रुटी वाटते.'' महाराजांनी नाराजीने म्हटलं.

ही गोष्ट सांगून वेताळाने विचारलं, ''राजन, युवराज दिलेला शब्द पाळण्यांत यशस्वी झाला खरा, पण असल्या काव्याची स्तुती करणं त्याला शोभतं कां? त्यांत त्याचा खोटेपणा दिसत नाही कां? माझ्या शंकांचे उत्तर माहीत असूनही जर तू दिले नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होतील.''

विक्रमार्क म्हणाला, ''अगम्यचे काव्य फक्त बाराजणांनी ऐकले होते. आणि कुणीही त्याची प्रशंसा केली नाही. म्हणून युवराजाने त्या काव्याचे कौतुक करुन आपली इमानदारी सिद्ध केली. आपल्या प्राणदात्याला संतुष्ट करण्यासाठी त्याची खोटी प्रशंसा केली तरी तो खोटेपणा नाही. त्यामुळें कुणाचेही नुकसान होत नाही. त्यांत युवराजाचा काडीमात्र स्वार्थ नव्हता. म्हणून त्याचा निर्णय अगदी योग्य आहे.''

राजाचे मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ पुन्हां शवासहित अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

(श्रीनिवास यांच्या रचनेवर आधारित)

सारे पवित्र

भारतीय नागरिक अनेक पशु व पक्षांशी परमेश्वराचा संबंध भाविकतेने जोडतात. गणेशाचे वाहन उंदीर आहे, तर गणेशाचा पिता शिवभगवानाचे वाहन बैल आहे. हनुमानाची रामभक्ती प्रसिद्ध आहे.

त्याने राम, लक्ष्मण व सीता यांची सेवा केली होती आणि त्याचे तोंड वानरासारखे आहें, म्हणून माकडांना मारीत नाहीत, किंवा जखमीही करीत नाहीत. त्यांना फक्त पळवून लावतात.

भगवान शिवाचा दुसरा पुत्र कार्तिकेय, याचे वाहन मोर आहे. कार्तिकेयाच्या देवळांत त्यांची निगराणी केली जाते. दक्षिणेंत कार्तिकेयाला सुब्रम्हण्यम्, वेलायुध किंवा दंडपाणी अशीही लोकप्रिय नांवे आहेत.

भगवान विष्णु तर शेषशायी अनंतावर पहुडले आहेत म्हणून सापांनाही इथें मान दिला जातो. विष्णूचे वाहन गरुड आहे.

गोपाळकृष्णाची सांगड गोकुळांतल्या गायींबरोबर घातली जाते. साऱ्या भारतांत, गाईची पूजा विशिष्ट दिवशी केली जाते. आपण जेव्हां पशुपक्षांना मान देतो, तेव्हां आपण खरं तर निसर्गाचाच मान राखत असतो.

भारतीय दंतकथा - २३

अज्ञानाचे बंधन

"काय म्हणालास? त्या खेड्याने नांव वदनपुर आहे कां? त्यावरुन आठवलं, आपल्या सुमेरचं पुढे काय झालं?" पद्मानंद गुरुजींनी आश्रमाकडे परत जाताजाता विचारले. आश्रम अजून दहा कोसावर तरी होता. दोन शिष्यांसह गुरुजी तीर्थयात्रा करुन परत येत होते.

सुमेरने त्यांच्या आश्रमांत योगविद्येचे शिक्षण घेतले होते. तो एक चांगला तरुण मुलगा होता. विद्यार्थ्याला आवश्यक असणारे सारे सद्‌गुण त्याच्यांत एकवटले होते. एक दिवस त्याचे वडील अत्यवस्थ असल्याचा निरोप आला, म्हणून तो वडिलांना भेटायला आपल्या घरी परतला. "महिनाभराने परत येईन" असे त्याने गुरुजींना सांगितले.

ह्या गोष्टीला दहा वर्षे होऊन गेली होती. सुमेरच्या गांवाजवळून गुरुजी चालले होते. तेव्हां साहजिकच त्याला भेटून त्याची विचारपूस करावी असे गुरुजींना वाटले.

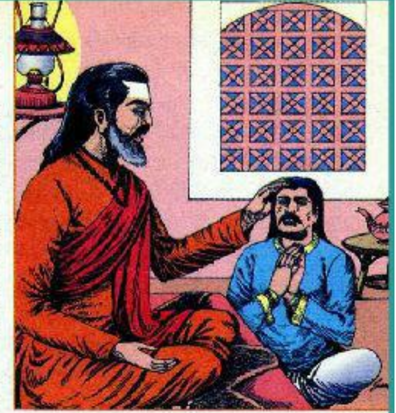
त्यांच्या शिष्याने एका वाटसरुला विचारले, "या गांवातला सुमेर नांवाचा एक तरुण पूर्वी आश्रमांत राहात होता. त्याच्याविषयी तुम्हाला कांही माहिती आहे कां?"

"म्हणजे सुमेरशेठ कां? ते तर पद्मानंद गुरुजींचे शिष्य होते. आश्रमांतून ते आपल्या आजारी वडिलांना भेटायला आले. पण मृत्यूपूर्वी वडिलांनी त्यांचे लग्न लावून दिले आणि आपला सावकारीचा धंदा व इतर व्यवसाय त्यांच्या स्वाधीन केला. गुरुजींच्या आशिर्वादाने त्यांचा व्यवसाय फारच

वाढला आहे. ते पहा त्यांचे घर - या भागांतले ते सर्वांत मोठे घर आहे, बरं कां!" त्या खेडूताने एका प्रशस्त, डौलदार महालाकडे बोट दाखवून म्हटले.

गुरुजी व शिष्यांनी त्या घराच्या भोवताली असलेल्या उद्यानांत प्रवेश केला व ते वाड्याकडे जाऊं लागले. सुमेरने त्यांना आपल्या महालाच्या गच्चीवरुन पाहिले. तो धावतच खाली आला आणि गुरुजींसमोर त्याने लोटांगण घातले. "आता संध्याकाळ होत आलीय. माझ्या या झोंपडीत आज आपण विश्रांति घ्यावी. आपण इथे कांही दिवस राहावे किंवा उद्यां सकाळीं उठून नंतर प्रस्थान ठेवावे."

गुरुजींनी त्या रात्रीं तिथें मुक्काम करायचे मान्य केले. सुमेरने त्यांना मेजवानी देऊन उत्तम आदरातिथ्य केले. तो गुरुजीबरोबर एकटाच होता, तेव्हां त्याला रडूं कोसळले. "गुरुजी! मी या बंधनात अडकून पडलो आहे हो! माझी दोन्ही मुलें मोठी झाली कीं मी सारा कारभार त्यांच्यावर सोंपवीन आणि आश्रमांत येऊन निवृत्ती पत्करीन. उरलेल्या दिवसांत मी आपली सेवा करीन."

त्यावर गुरुजींनी उत्तर दिले, "जरी मी त्यावेळीं नसलो तरी मी माझ्या उत्तराधिकाऱ्याला, जो तुझाच गुरुबंधू असेल - तुझी काळजी घेण्यास अवश्य सांगीन. तू योगविद्येचे शिक्षण घेतलेले आहेसच, तेव्हां जीवनाचा हा आध्यात्मिक मार्ग तू सर्वस्वी सोडूं नकोस."

आणखी दहा वर्षे उलटली. पुन्हां एकदा गुरुजी वदनपुरांतून प्रवास करीत होते. त्यांनी आपल्या शिष्याच्या महालांत प्रवेश केला. पुन्हां एकदा सुमेरने त्यांच्या पायाशी लोळण घेतली, त्याने अश्रू ढाळले आणि रडत सांगितले कीं त्याला आता एक गोजिरवाणे नातवंड होते व आजोबांवर त्याची फार माया होती. "हे नातवंड शाळेंत जायला लागले कीं मी या संसारतापांतून सुटका करुन तुमच्याकडे येईन." सुमेरने त्यांना शब्द दिला.

"फार छान!" गुरुजी उत्तरले.

वर्षभरांतच गुरुजी वारले. पण सुमेरला विसरुं नये अशी सूचना त्यांनी आश्रमांत दिली होती. सुमेरच्यांत वेगळीच चमक होती. पण भौतिक सुखाच्या जाळ्यांत तो चांगलाच अडकलेला होता. त्यांतून त्याची सुटका व्हायला हवी.

आणखी कांही वर्षे अशीच गेली. एके दिवशी नवीन गुरु गंगानंद यांना सुमेरची काय अवस्था आहे ते पाहाण्याची उत्सुकता लागली. सुमेर आपल्या हातांतून गेला आहे असे समजूं नये, असे गुरु ज्ञानानंदांनी सांगितलेले त्यांच्या पक्के लक्षांत होते. गंगानंद वदनपूरला गेले. तिथे सुमेर निधन पावल्याचे त्यांना कळले. परंतु सुमेरच्या मुलांनी

गंगानंदांचे मन:पूर्वक स्वागत केले आणि त्या रात्रीं मुक्काम करावा अशी त्यांना विनंती केली.

गंगानंदांनी त्या वाड्यांत पाऊल ठेवल्यापासून त्या घरांतला कुत्रा त्यांचे पाय चाटीत होता, आणि प्रेमाने शेपटी हालवीत त्यांच्याजवळच फिरत होता. त्यांच्या झोंपण्याच्या खोलीतून त्या कुत्र्याला जबरदस्तीने बाहेर काढावे लागले. गंगानंदांना याचे अतिशय आश्चर्य वाटले. त्यांनी ध्यान लावले आणि त्या कुत्र्याच्या आत्म्याशी संवाद साधण्याचा प्रयत्न केला. जे कळले ते खरोखरीच विस्मयकारक होते. सुमेरशेठचा आत्मा त्या कुत्र्यांत विसावला होता, त्या घराची राखण करीत होता. त्यामुळें त्याची मुलेबाळें, नातवंडे यांचे संरक्षण होत होते.

सुमेरच्या आत्म्याला गंगानंदांनी संदेश पोंचवला कीं या कुत्र्याच्या जिण्यांतून सुटका व्हावी म्हणून त्याने प्रार्थना करायला हवी. सकाळीं उठून गंगानंद निघून गेले.

पांच वर्षानंतर गंगानंदांनी पुन्हां सुमेरच्या घराला भेट दिली. तो कुत्रा एव्हाना मेला होता. पण सुमेरच्या आत्म्याचे काय झाले होते? तो त्या भावनांच्या जंजाळांत इतका गुरफटलेला होता कीं त्याला मुक्त होणे अशक्य होते. त्या रात्रीं जेव्हां त्यांनी ध्यान लावले तेव्हां गंगानंदांना समजले कीं तो आत्मा आता एका नागाच्या शरीरांत राहिला आहे. त्या कुटुंबाचे जडजवाहीर ज्या मोठ्या पेटींत ठेवलेले होते त्या पेटींत तो नाग दडून बसलेला होता.

यावेळीं मात्र गंगानंदांनी कठोर निर्णय घ्यायचे ठरवले. सकाळ झाली तेव्हां त्यांनी सुमेरच्या मुलांना सांगितले कीं त्यांच्या मोठ्या लांकडी पेटीत एक नाग लपून बसला आहे. साहजिकच, त्यांनी एका सांप पकडणाऱ्याला बोलावले आणि ती पेटी उघडली. पेटींत धूप टाकून धूर केला गेला. त्या धुराने तो नाग बेशुद्ध झाला व त्याला त्या कातकऱ्याने सहज पकडून बाहेर काढले. एक नोकर त्याच्यावर काठीने तडाखा हाणणार, तितक्यांत गंगानंद मधें पडले. त्यांनी तो नाग मारायला मनाई केली. त्यांनी तो नाग एका मडक्यांत घातला व आश्रमांत नेला. तिथें त्यांनी त्या अर्धमेल्या नागावर धार्मिक संस्कार केले व सुमेरच्या आत्म्याची त्या शरीरांतून सुटका केली. त्या आत्म्याला मुक्ती व शांती, दोन्ही लाभली.

हे सर्व केल्यानंतर गंगानंदांनी सुटकेचा निश्वास सोडला. "आम्ही सहपाठी होतो त्याकाळांत सुमेर किती बुद्धिमान विद्यार्थी होता! पण त्याचा किती हा अध:पात झाला! अरेरे, अज्ञानाचा पगडा किती आडमुठा असूं शकतो! हे केवळ अज्ञानाचे बंधन आहे!"

खास बातम्या

हजार कॅमेऱ्यांतून टिपलेला क्षण

त्रिवेंद्रम या केरळच्या राजधानीत ऑगस्टमधे अखिल भारतीय छायाचित्रकार संघाचे संमेलन जागतिक छायाचित्रण दिन साजरा करण्यासाठी भरले होते. त्यावेळीं मंत्रीगण, खासदार व श्रेष्ठींच्या उपस्थितींत या छायाचित्रकारांच्या न्याय्य मागण्या अधिकृतपणे मंजूर झाल्या. हा ऐतिहासिक क्षण किमान हजारभर तरी भारतीय छायाचित्रकारांनी कॅमेऱ्याने टिपला. हा एक जागतिक विक्रम ठरला आहे; व त्यांची संघटना या क्षणाची नोंद गिनेस बुकांत व्हावी म्हणून प्रयत्नशील आहे.

शिक्षणसंस्थेला मदत

सुमारे तीस वर्षांपूर्वी कानपूरच्या आय्. आय्.टी. मधून डॉ. प्रभू गोयल यांनी पदवी मिळवली होती. नुकतेच ते या संस्थेला भेट द्यायला गेले, तेव्हां त्यांनी संस्थेच्या संशोधन व विकास विभागाला एक लाख डॉलर्सचे अनुदान दिले.

या मधल्या काळांत ते अमेरिकेला गेले, त्यांनी तिथें प्रबंध लिहून डॉक्टरेट मिळवली, व कॅलिफोर्नियांतल्या एका सुरक्षा कंपनीचे प्रमुखपद भूषवले. तिथें त्यांनी एका समस्येवर उपाय शोधला आणि तो उपाय सोन्याची खाण ठरला.

भारतांतही असे संशोधन व्हावे असे डॉ. गोयल यांना वाटले. त्याचा सर्वोत्तम मार्ग म्हणजे

फसवा हेर

ते १९१७ साल होते. पहिले महायुद्ध सुरुं होते. ब्रिटिश गुप्तहेर संघटनेचा प्रमुख मोठ्या काळजीत पडलेला होता. पूर्वेला ब्रिटिश सेना जिथें लढत होत्या, त्या भागांत शत्रूच्या अनेक हेरांचा सुळसुळाट झालेला होता. या दहशतीची कशा प्रकारे सामना द्यावा याचे उत्तम शिक्षण आपल्या सैनिकांना कसे देता येईल, याचा बराच विचार तो करीत होता.

त्या संघटनेच्या प्रमुखाचे नांव होते मॅनरिंग. त्याला बातमी मिळाली कीं फ्रिट्झ हा जर्मन गुप्तहेर सतत ब्रिटिश सैन्याच्या पाठलागावर होता. वेषांतर करुन अतिमहत्वाची माहिती मिळवण्याचा त्याचा प्रयत्न होता. पण फ्रिट्झ किंवा त्याचे धागेदोरे, यांचा पुरावा कांही केल्या त्यांना सांपडत नव्हता. ती अफवा होती कां?

तरीदेखील मॅनरिंगने ही माहिती वरिष्ठांना कळवली. त्यांनी सैनिकांना सावध केले. त्या जर्मन हेराचा तपास करण्याची हुकूम जारी करण्यांत आला.

एक दिवस युद्धकैद्यांच्या छावणीला भेट देण्यास मॅनरिंगला सांगण्यात आले. त्याबद्दलची बातमी अगोदरच त्या तळावर ठाऊक होती. कारण, जेव्हां तो तिथें पोंचला तेव्हां एक विशिष्ट ग्रीक बंदी तुर्की सैन्यांतून पळून आलेला होता. त्याने मॅनरिंगला भेटण्याची इच्छा प्रदर्शित केली. ते जेव्हां भेटले तेव्हां त्याची माहिती ऐकून मॅनरिंग चक्रावला. ''सर, तुम्ही कुणाला शोधता आहात ते मला माहिती आहे. मीही कांही दिवस एका

फ्रिट्झसाठी काम करीत होतो.'' काय? तू काय बोलतो आहेस?'' गोंधळलेल्या मॅनरिंगने विचारले. ''चेष्टा करतो आहेस कां?''

''नाही, नाही, मुळीच नाही'' ग्रीक बंद्याने म्हटले.'' जर तुम्ही माझी सुटका करुन दिलीत तर मी त्याला पकडून आणायला मदत करुं शकेन.''

बराच विचार केल्यानंतर मॅनरिंगने हा प्रस्ताव मान्य केला. पण आपला निर्णय देण्यापूर्वीं हा इसम खराच ग्रीक आहे याची खात्री मॅनरिंगने त्याला ग्रीक वकिलातीकडे नेऊन करुन घेतली.

त्या ग्रीकाने कांही अटी घातल्या. फ्रिट्झ बरोबर मतभेद झाल्यामुळे त्यांचे मार्ग वेगळे झाले होते. पण जर आता त्याला कांही गुप्त लष्करी माहिती मिळाली तर ती देण्यासाठी तो फ्रिट्झकडे परत जाऊं शकला असता.

त्यामुळें फ्रिट्झचा त्याच्यावर विश्वास बसला असता. फ्रिट्झला खुणेच्या ठिकाणीं तुर्की सीमेपासून भेटायला येण्यास तो प्रवृत्त करुं शकला असता. त्यावेळीं फ्रिट्झला अटक करणे सहज शक्य होते. आपला हेतू साध्य करण्यासाठी त्या ग्रीक हेराने कांही फुटकळ, निरुपद्रवी, गुप्त माहिती पुरवली. त्यानंतर त्याची त्या छावणीतून सुटका झाली व तो तिथून चटकन निसटला.

एक आठवडा उलटला. दिलेल्या शब्दाला जागून, तो ग्रीक पुन्हां अवतीर्ण झाला आणि एका विशिष्ट दिवशी ब्रिटिश सैनिकांच्या तळावर फ्रिट्झ येईल असे त्याने सांगितले. मॅनरिंग व फ्रिट्झ यांच्या गुप्त भेटीसाठी त्या ग्रीक हेराने एक उत्तम जागा निवडली होती. दूर अंतरावर, नदीच्या कोरड्या पात्रांत, लांबून कुणाला दिसणार नाही, अशी मोक्याची जागा होती ती!

''हा गूढ फ्रिट्झ अखेरीस माझ्या जाळ्यांत सांपडणार!'' असा आशावादी विचार त्या जागी घोड्यावर बसून जात असताना मॅनरिंगच्या मनांत घोळत होता. तो त्या जागी पोंचला तर तो ग्रीक हेर आपल्या घोड्याशेजारीच तिथें उभा होता.

त्याने दिलेला शब्द पाळला होता. त्याने माहिती दिली कीं फ्रिट्झ व त्याचा शिपाई ब्रिटिश तळावर अगोदर पोंचले होते. व लौकरच ते त्या ठिकाणी येणार होते. इतर किरकोळ गप्पा झाल्या, त्यावरुन फ्रिट्झशी त्या ग्रीकाने पुन्हां संधान बांधले होते याचा भक्कम कागदोपत्रींचा पुरावा त्याने दाखवला.

''तुम्ही सशस्त्र आहात कां, सर?'' ग्रीकाने अचानक विचारले.

''होय तर!'' ब्रिटिश अधिकारी उत्तरला.

''मग, फ्रिट्झला पाहिल्याबरोबर त्याच्यावर गोळी झाडा.'' ग्रीकाने दिला.

संध्याकाळ होत आली तेव्हां घोड्यावरुन येणाऱ्या व्यक्तीची धूसर आकृति दिसायला लागली, ''ब्रिटिश सैनिकाच्या गणवेषांतला तो फ्रिट्झचा शिपाई आहे. फ्रिट्झ आता पाठोपाठ येईलच.'' ग्रीक कुजबुजला.

तो शिपाई घोड्यावरुनच ग्रीकाजवळ गेला आणि त्याने कांही कागदपत्रे त्याला दिली. त्याने जर्मन भाषेंत सांगितले कीं ब्रिटिश सैनिकांनी पाठलाग केल्यामुळे फ्रिट्झला पुन्हां तुर्की तळावर जाणें भाग पडले. ग्रीक हेराच्या चेहऱ्यावर आश्चर्य व निराशा या दोन्हींचे मिश्रण होते. तरीसुद्धां, फ्रिट्झ कांही दिवसांतच पुन्हां एकदा ब्रिटिश सैन्याच्या हद्दींत येईल अशी ग्रीकाने हमी दिली. त्याने दुसरी भेट घडवून आणण्याचे आश्वासन दिले.

तो शिपाई ग्रीक हेराशी बोलताना ऐकल्यावर मॅनरिंगला कांहीतरी खटकले. ते दोघेही सफाईदारपणें जर्मन भाषेंत बोलत होते. ग्रीकमधे कां बोलत नव्हते?

ग्रीक हेराची सूचना मान्य करण्याखेरीज आता दुसरा पर्याय नव्हता. कारण त्या चतुर हेराला पकडायची इच्छा प्रबळ होतीच.

''आता या घटकेला ह्या शिपायाला मी शत्रूच्या गोटांत परत जाऊं देणार नाही. कारण जे तिघाजणांना माहीत असतं ते गुपित राहात नाही. त्याला अटक केलीच पाहिजे.'' मॅनरिंगने कठोरपणे सांगितलं.

ग्रीक हेराला हा मुद्दा पटला. तो शिपाई घोड्याचा लगाम हातांत धरुन थोड्या अंतरावरच उभा होता. ग्रीक हेराने मॅनरिंगला त्या घळीच्या पलीकडे पाहून रस्ता मोकळा आहे ना ते पाहाण्यास सुचवले. ''म्हणजे आपण याला पकडूं.'' तो म्हणाला.

मॅनरिंगने त्याच्या खिशांतल्या पिस्तुलावर हात ठेवला, आपला घोडा कांही अंतरावर नेला आणि तो चपळाईने घोड्यावर बसला. त्याक्षणीं दोन मोठे ढणाण् आवाज झाले, व त्याच्याजवळून गोळ्या गेल्या. मागे वळून पाहिले तर तो शिपाई व तो ग्रीक, दोघेही मॅनरिंगवर गोळीबार करत होते. मॅनरिंगचा घोडा भेदरला आणि एकीकडे त्यानेही पिस्तुलाचा वापर केला. त्या शिपायाला गोळ्या लागल्या होत्या. ग्रीक हेर घोड्यावरुन तडक निघून गेला आणि दिसेनासा झाला. त्याच्यामागून त्या शिपायाचा घोडाही स्वाराशिवाय परत गेला.

मॅनरिंग घोड्यावरुन खाली उतरला व त्या मृतवत जखमी शिपायाजवळ गेला. तो मरणोन्मुख शिपाई म्हणजे एक स्त्री होती. ते पाहून मॅनरिंग थक्क झाला. ब्रिटिश गणवेषांत वावरणारी ती एक जर्मन महिला होती. थोड्याच वेळांत ती मरण पावली.

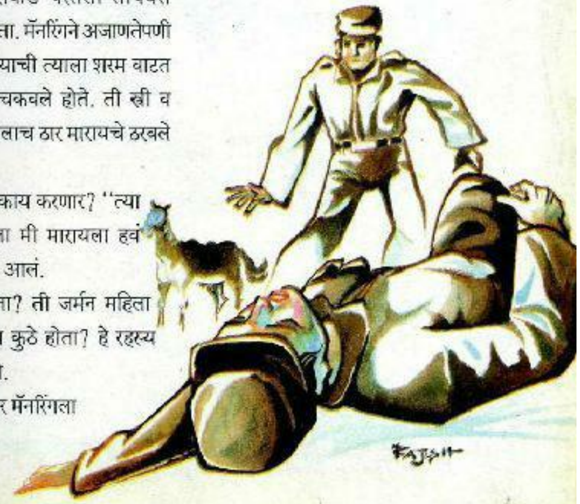
तो अधिकारी घराकडे परतला तोपर्यंत सूर्यास्त होऊन गेलेला होता. मॅनरिंगने अजाणतेपणी एका स्त्रीला मारले होते याची त्याला शरम वाटत होती. ग्रीकाने त्याला चकवले होते. ती स्त्री व ग्रीक या दोघांनी मॅनरिंगलाच ठार मारायचे ठरवले होते.

तेव्हां तो तरी दुसरे काय करणार? ''त्या बाईऐवजी त्या ग्रीकाला मी मारायला हवं होतं!'' त्याच्या मनांत आलं.

तो ग्रीक कोण होता? ती जर्मन महिला कोण होती? तो फ्रिट्झ कुठे होता? हे रहस्य फार दिवस टिकले नाही.

महायुद्ध संपल्यानंतर मॅनरिंगला एक पत्र आले. ते वाचल्यानंतर त्याला धक्काच बसला. ती सर्व एक विलक्षण कथा ठरली. तो फसवा हेर फ्रिट्झ हा खोटाही नव्हता किंवा काल्पनिक व्यक्तीही नव्हती. त्या जागतिक महायुद्धांतल्या जर्मन गुप्तहेरांपैकी तो सर्वांत कुशल व कार्यक्षम हेर होता हे पुढे माहीत झाले.

तो ग्रीक म्हणजे खुद्द फ्रिट्झच होता. दुर्दैवाने शिपायाच्या वेषांतली स्त्री त्याची पत्नी होती. कित्येक वर्षानंतर ब्रिटिशांच्या ताब्यांत असलेल्या भागांत एक कॉफीगृह होते. फ्रिट्झ नि मॅनरिंग तिथें अकस्मात समोरासमोर आले. दोघांनी एकमेकांना ओळखले. कदाचित त्यांनी स्मितहास्य केले असेल, पण ते चकार शब्दही एकमेकांशी बोलले नाहीत.

निढळाच्या घामाची कमाई

ही एका कर्मठ ब्राम्हणाची कहाणी आहे. तो फक्त राजाने कष्टाने मिळवलेल्या पैशांतूनच दान स्वीकारीत असे. खजिन्यांतल्या धनाला तो शिवतही नसे.

तिथला राजा उदार मनाचा होता. कुणाही याचकाला तो विन्मुख पाठवत नसे. सर्व लायक व्यक्तींना तो उपहार, देणग्या देऊन त्यांचा सन्मान करीत असे. गोरगरीबांच्या झोळीत धान्य, कपडालत्ता घालायला तो कधीही विसरत नसे.

त्या दिवशी नवीन वर्षाचा पहिला दिवस होता. सर्वत्र हा दिवस आनंदाने साजरा होत होता. प्रजाजन राजवाड्यासमोर रांगालावीत व उपहार स्वीकारीत होते.

सर्वजण तृप्त होऊन गेले. सारेजण गेल्यानंतर राजाला एक ब्राम्हण दिसला. तो शांतपणे बाजूला उभा होता. अजूनदेखील बऱ्याच वस्तूंचे वाटप व्हायचे होते.

राजाने त्याला विचारले, ''पंडितजी, मला सांगा, मी आपल्याला काय देऊं? कपडे? धान्य? कीं मोत्यांची माळ?''

''त्यांपैकीं कांहीही मला नको, महाराज!'' ब्राम्हणाने उत्तर दिले. ''आपण घाम गाळून कष्ट करुन कांहीतरी मिळवलेले आहे कां? ती गोष्ट मला हवी आहे. फक्त कष्टाच्या कमाईचे फळ!''

राजा खरोखरीच गोंधळून गेला. तो ब्राम्हण कांही उद्धट नव्हता. पण त्याच्या बोलण्यांत तथ्य होते. त्याने आजूबाजूला नजर टाकली. त्या वस्तूंपैकी एकही वस्तू राजाने कष्ट करुन मिळवलेली नव्हती.

प्रजेने जो कर दिला तो त्याने खजिन्यांत भरलेला होता. त्या धनाचा विनियोग राजा करीत होता. ''पंडितजी, मी कष्ट करुन यांतले कांहीच मिळवलेले नाही. ह्यापैकी जे हवे ते आपण अवश्य घ्यावे. आपली विद्वत्ता आणि ज्ञानसंपदा याबद्दल मला खूप आदर व अभिमान आहे. आपल्याला इतर कांही हवे असले तरी ते संकोच न करता सांगावे. ते आपल्याला अवश्य मिळेल.''

ब्राम्हणाने लागलीच उत्तर दिले, ''नाही महाराज. मी त्या कोणत्याही वस्तूचा स्वीकार करणार नाही. जे योग्य व खऱ्या कमाईचे फळ आहे तेच मी स्वीकारतो.''

अशा आनंदाच्या प्रसंगी कुणीही रिकाम्या हाताने राजवाड्यांतून जावे, हे राजाला योग्य वाटेना. त्यांत राजाच्या प्रतिष्ठेला धक्का बसत होता. या ब्राम्हणाला संतुष्ट केले पाहिजे असे त्याने ठरवले. पण त्यासाठी थोडा वेळही हवाच कीं!

''ठीक आहे पंडितजी, आपण उद्यां यावं. मी कष्ट करुन जे कांही मिळवीत ते आपल्याला देईन.''

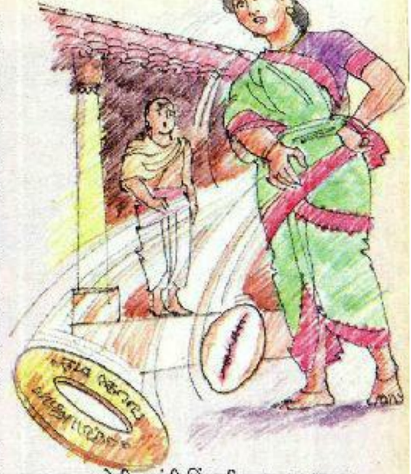
ब्राम्हणाने लवून प्रणाम केला. समाधानाचे हास्य त्याच्या चेहऱ्यावर दिसत होते. तो घरी परतला आणि राजाही आपल्या महालांत गेला. राजाने कपडे बदलले व साधे, जुनकट, ढगळ कपडे घालून तो महालांतून बाहेर पडला. पायी चालत राजा काम शोधायला लागला. पण दुर्दैवाची गोष्ट अशी कीं त्याला कुठेही काम मिळाले नाही.

हिंडतहिंडत राजा समुद्रकिनाऱ्यावर गेला. तिथे कांही मासे मारणारे कोळी आपली जाळी समुद्रांत टाकण्याची तयारी करीत होते. राजाला काम हवे होते. म्हणून त्याने एका कोळ्याला अजीजीने विचारले.

कोळ्याला या गरीबाची दया आली. त्याने विचारले, ''मोठा मासा पकडलास तर एक तांब्याचा पैसा देईन आणि लहान मासा पकडलास तर एक कवडी देईन. चालेल?''

राजाला ही अट मान्य करण्याखेरीज गत्यंतर नव्हते. त्याने जाळे हातांत धरले, समुद्रांत थोडे अंतर गेल्यानंतर त्याने जाळे फेंकले. तो बराच वेळ थांबला आणि नंतर त्याने जाळे खेंचले. सुदैवाने त्यांत एक मोठा मासा आणि एक लहान मासा अडकला होता.

राजाला मासेमारीचा कांहीच अनुभव नव्हता. सारी रात्र जरी तो तिथें बसला असता तरी फारसे जास्त मिळेलच अशी कांही आशा नव्हती. म्हणून राजा परत किनाऱ्यावर आला व त्या कोळ्याकडे गेला. कोळी त्याची वाट पहात होता.

त्याने हंसतच एक तांब्याचा पैसा व एक कवडी राजाला दिली. त्याचे आभार मानून राजा वाड्यावर परतला. पहारेकरी रात्रभर पहारा करुन आळसावले होते. राजा त्यांच्या नकळत वाड्यांत शिरला. नंतर दुपारीं जेव्हां दरबार भरला, तेव्हां तो ब्राम्हण वाट पहात असलेला राजाला दिसला.

''पंडितजी, मी रात्रभर काम केले आणि एक तांब्याचा पैसा आणि एक कवडी कष्ट करुन मिळवली आहे; ती आपण घ्यावी. त्याशिवाय माझ्या खजिन्यांतून आणखी कांही हवे असले तरी आपण ते घ्यावे. अनमान करुं नये.'' राजाने अत्यंत नम्रपणे म्हटले.

''नाही महाराज. मी आपल्या खजिन्यांतल्या वस्तूंपैकी कांहीही घेणार नाही. कारण तो जनतेचा पैसा आहे. पण आपल्या निढळाच्या घामाची जी कमाई आहे ती मात्र मी घेईन. मला तो पैसा व कवडी आपण द्यावी.'' ब्राम्हणाने म्हटले.

राजाने आपल्या अंगरख्यातून ती नाणीं काढली व ब्राम्हणाला दिली. ब्राम्हणाने राजाचे आभार मानले व म्हटले, ''ही नाणी आपली खरी कमाई आहे आणि म्हणून मला ती फार मूल्यवान वाटते.''

ब्राम्हणाच्या चेहऱ्यावर आनंद फुलला होता. ब्राम्हण घरी परत गेला.

राजवाड्यांत जाऊन राजाकडून आपला पती काय आणणार याबद्दल त्याची पत्नी उत्सुकतेने वाट पहात होती. कांही किंमती उपहार व भरपूर धन घेऊन नवरा घरी येईल अशी तिला आशा होती.'' काय आणलं आहेत हो?'' ब्राम्हण हंसत-मुखाने येत होता, त्याला तिने विचारले.

''कांहीतरी फारच किंमती असलेली, या राज्यांत आजपर्यंत राजाकडून कुणालाही न मिळालेली, अशी अमूल्य वस्तू घेऊन आलोय मी!'' ब्राम्हणाने सांगितले.

''दाखवा कीं लवकर!'' पत्नीने उत्सुकतेने विचारले.

ब्राम्हणाने आपल्या शालीच्या घडींत, गुंडाळलेला एक तांब्याचा पैसा व एक कवडी हळुवारपणे काढली व पत्नीच्या हातावर ठेवली. ''ही महाराजांच्या निढळाच्या घामाची कमाई

आहे. त्यांच्या खजिन्यांतल्या किंवा अंगावरच्या जवाहिरापेक्षां जास्त मूल्यवान व वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. बाकीची धनदौलत त्यांना लोकांकडून भेट मिळालेली आहे. हा यांतला मूळ फरक आहे बरं!''

''बाई ग! एक पैसा नि कवडीच कां फक्त आणलीत तुम्ही? आणि याची अमोल किंमत म्हणताय कां? बाई, बाई, अहो, झालंय तरी काय तुम्हाला?'' तिने रागाने ती दोन्ही नाणी अंगणात भिरकावली. त्यांचं घर छोटं होतं तरी आवार मोठं होतं.

ब्राम्हण दमून परत आला होता आणि त्या-क्षणीं तरी बायकोबरोबर वाद घालायची त्याची इच्छा नव्हती. शांतपणे तो आपल्या नित्य-कर्मांकडे वळला. त्याची बायकोही घरकामांत गुंतली. दोघांनाही त्या तांब्याच्या पैशाची व कवडीची आठवण राहिली नाही, आणि दोघेही झोंपी गेले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीं ते उठतात तो काय? आवारांत जिथें तो पैसा पडला होता तिथें सोन्याच्या नाण्यांचे झाड उभे होते आणि फळें लगडल्यासारखी त्या झाडावर सोन्याची नाणी लटकत होती.

जिथें कवडी पडली होती तिथें चांदीच्या कवड्यांचे झाड होते. त्याच्या फांद्यांवर जिकडेतिकडे चांदीच्या कवड्याच दिसत होत्या.

दोघांनाही खूप आनंद झाला व ती नाणी व कवड्या गोळा दोघे करूं लागली. ब्राम्हणाने ती एका सोनाराकडे नेऊन विकली.

''तरी तुला मी सांगत होतो कीं आजपर्यंत राजाकडून इतके बहुमोल बक्षीस कुणालाही मिळालेले नव्हते.''

पत्नी शरमून गेली होती. ''माझं खरंच फार चुकलं हो. ती नाणी रागाने भिरकावून दिली होती मी!'' ती ओशाळवाणी होऊन म्हणत होती.

त्यानंतर तो ब्राम्हण व त्याची बायको सधन आणि सुखवस्तू झाली. त्यांना कसलीही कमतरता भासली नाही. ती दोघेही सुखासमाधानाने राहूं लागली.

घाई

विष्णु हा शांताचा एकुलता एक मुलगा होता. त्याच्या वडिलांच्या निधनानंतर त्यांचा व्यापार तो अतिशय जबाबदारीने व कुशलतेने सांभाळत होता. तो साहजिकच शांताचा फार लाडका होता.

एक दिवस त्याला जेवण वाढताना ती म्हणाली, ''या दसऱ्याच्यावेळीं तुझ्या वडिलांचे जिवलग मित्र रामराव आपल्या मुलीला घेऊन इथें येणार आहेत.''

''रामराव? हे कोण रामराव? मी तर त्यांचे नांव कधी ऐकल्याचे आठवत नाही.'' विष्णूने आश्चर्याने विचारले.

होकारार्थी मान डोलावीत शांता म्हणाली, ''अरे, तुझ्या जन्मापूर्वीं आम्ही दोघे एकाच वाड्यांत राहात होतो. आमची वेगळी बिऱ्हाडे असली तरी अगदी एका कुटुंबासारखाच आमचा घरोबा होता. दोघांची अगदी घनिष्ट मैत्री होती. पण कांही वर्षांनंतर रामराव व्यापारासाठी दूर प्रांतांत गेले. तिकडे काम वाढल्यामुळें त्यांना कधी इकडे यायला जमले नाही. आता त्यांना आपल्याला भेटायची फार इच्छा आहे. इथें येण्याचे आणखी एक कारणही आहे. त्यांच्या मुलीसाठी ते चांगले स्थळ शोधत आहेत. म्हणून त्यांनी आपल्या मुलीला घेऊन इथें येणार असल्याचे कळवले आहे.''

कांही क्षण विचार करुन ती पुढे म्हणाली, ''तू चांगला व्यापारी बनला आहेस हे त्यांना कळलं असेल. म्हणून कदाचित तुझ्याकडेच ते चांगला योग्य मुलगा म्हणून बघत असावेत. हे देखील एक कारण असूं शकेल.''

आईचे बोलणे ऐकून विष्णू आश्चर्य चकित होऊन म्हणाला, ''मग काय झालं? येऊं

ललिता जयस्वाल

देत कीं!"

"अरे, ते येणार आहेत म्हणून मला आनंदच वाटतोय. पण त्यांची बायको फार खाष्ट नि कंजूष आहे असं ऐकलंय. त्यांची मुलगी आईसारखीच असली तर? शेजारची रुक्मिणी म्हणत होती कीं सीतारामाच्या मुलीसाठी, जलजासाठी, तुझे नांव तिने सुचवले आहे. म्हणून जर रामरावांनी तुला याबाबतीत कांही विचारले तर त्यांना माझ्याशी बोलायला सांग. मला विचारल्याशिवाय कांही तू एकटा निर्णय घेऊं नकोस."

रामराव लेकीला घेऊन आले. शांता व विष्णूने त्यांचे प्रेमाने आगत स्वागत केले. पद्माचा प्रसन्न स्वभाव व सौंदर्य शांताला आवडले.

विष्णू जेव्हां रात्री घरी आला, तेव्हां ती त्याला म्हणाली, "हे बघ, ही मुलगी किती चांगली, सुस्वभावी आहे. अशी मला सून हवी! दोनतीन दिवसांत जर रामरावांनी कांहीच विषय काढला नाही, तर मीच त्यांना विचारीन."

"अग, आई, त्यांचं काय मत आहे ते अगोदर कळल्याशिवाय घाई करुं नकोस हं!" विष्णूने जरा सावध पवित्रा घेतला.

दोन दिवस गेल्यानंतर विष्णू एकटाच बसला होता. तिथें येऊन शांता त्याला म्हणाली, "पद्मा मला फारच आवडली आहे. घरांतल्या कामाची तिला आवड दिसतेय. पण रामराव लग्नाचा विषय माझ्याजवळ कां काढीत नाहीत ते कांही मला कळत नाही. आज मीच त्यांच्याशी बोलते. तुला काय वाटतं?"

विष्णूने जरा चिडून म्हटले, "ते लोक आठवडाभर इथें राहाणार आहेत ना? जरा धीर धर कीं! तू जर अशी घाई केलीस तर आपलीच किंमत त्यांच्या दृष्टीने कमी होईल."

शांता मुकाट्याने तिथून निघून गेली. विष्णूही तिथून जाऊं लागला, तितक्यांत 'विष्णू' म्हणून गोड आवाजांत हांक आली. त्याने वळून पाहिले तर पद्मा त्याच्याकडेच येत होती.

"आत्ता तुमची आई व तुम्ही जे बोलत होतात ते मी ऐकले आहे." ती त्याला म्हणाली.

विष्णू चांचरत म्हणाला, "आईची प्रत्येक बाबतीत घाई असते. म्हणून ..." आणि तो गप्प बसला.

पद्माने किंचित हंसून म्हटले, "आईच्या मनांतले विचार मी ओळखले आहेत. त्यांना भिती वाटते कीं येणारी सून कशी असेल. त्यांच्याशी पटवून घेईल कीं नाही! म्हणून त्यांना शांत स्वभावाची मुलगी हवी असणार, आणि त्यांत कांही गैर नाही किंवा घाईही नाही. कारण तुम्ही एकुलते एक आहात."

विष्णूने 'होय' म्हणून मान डोलावली. पद्मा पुढें म्हणाली, "माणसाची मनोवृत्ती एकदा समजली की त्याची आवडनिवड कळते. नाहीतर फुटलेल्या आरशांत दिसतात, तशी वेडीवांकडी चित्रें दिसायला लागतात. माझे वडील चांगले व्यापारी आहेत, निर्व्यसनी आहेत. पण माझी आई जरा अबोल नि एकलकोंडी आहे. म्हणून लोक तिला भांडखोर नि कंजूष म्हणतात. आपल्या परिचयांतले लोक तिच्याबद्दल काय बोलतात ते माझ्या वडिलांना ठाऊक आहे. म्हणून हा लग्नाचा विषय तुमच्या आईंच्याजवळ काढायला त्यांना जरा संकोच वाटतो आहे. जर आईंनीच विषय काढला तर माझ्या वडिलांना फार बरे वाटेल."

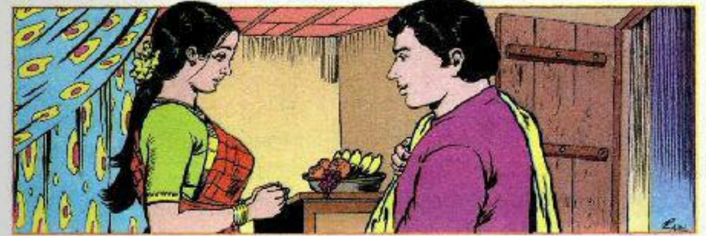
असं बोलताना तिचे डोळे भरुन आले, आणि तिने खाली मान घातली.

विष्णूने एक पाऊल पुढे टाकले नि तिचा हात हातांत घेऊन तो म्हणाला, "घाई आईला नाही, मला झाली होती. मागचापुढचा कांही एक विचार न करता मनांत येईल ते मी स्पष्ट बोललो. मला माफ कर. पण आता मात्र घाई करायलाच हवी."

"कशाची घाई?" पद्माने आश्चर्याने विचारले.

"आपले लग्न ठरवायची घाई! ज्या मुलीने माझ्या आईला नि मला जिंकले आहे, तिचे लग्न ठरवायची घाई नको कां करायला?" विष्णूने हंसून विचारले.

पद्मा हंसली आणि लाजून तिथून आंत निघून गेली.

सुवर्णपात्र

पांचव्या कल्पात बोधिसत्वांनी सेरिवा नावाच्या देशात भांडी विकणारा तांबोळी म्हणून अवतार धारण केला. ते जुनी भांडी विकत घेऊन त्यांच्या-ऐवजी नवी भांडी देत. या धंद्यात बोधिसत्व उचित तेवढेच लक्ष घेत.

त्याच देशात भांड्याचा व्यापार करणारा आणखी एक व्यापारी होता. तो फार लोभी होता. तो व बोधिसत्व परस्परांच्या सल्ल्याने कोठे जायचे ते ठरवून व्यापार करीत.

एकदां दोघे मिळून तेलिवाहा नावाची नदी पार करून आंध्रपुर नांवाच्या गांवी पोचले. एकाच्या धंद्याच्या आड दुसरा येऊ नये या हेतूने दोघांनी त्यां गांवातले निरनिराळे भाग वांटून घेतले, आणि दोघे आपापल्या वांट्याच्या भागात व्यापाराला निघाले.

त्या आंध्रपुर गावात एका वाण्याचे घर होते. त्या वाण्याचे कुटुंब एका काळी चांगले श्रीमंत होते, परंतु पुढे त्यांना गरीबी आली. त्या कुटुंबातले दोघे भाऊ आणि संपत्ती गेल्यावर उरले काय ते दारिद्र्य, एक म्हातारी आई, आणि तिची लहान मुलगी. दोघी घरोघरी काम करुन आपला उदरनिर्वाह चालवीत होत्या.

त्यांच्या घरात बरीचशी जुनी भांडी होती. त्यात एक सोन्याचे भांडे होते, चांगली स्थिती असताना ते वापरात नव्हते. त्यामुळे वापरात नव्हते म्हणून थोडे फिक्के पडले होते. ते सोन्याचे आहे हे दोघींनाही माहीत नव्हते.

लोभी व्यापारी ''भांडी घ्या भांडी, पातेल्या, तपेल्या! जुन्या द्या व नव्या घ्या!'' असे ओरडत त्या बायका रहात त्या घरासमोर आला.

तो आवाज ऐकून मुलगी म्हातारीला म्हणाली, - ''आई, मला काही तरी घे की ग!''

''कांही तरी देऊन तुला कांही घ्यायचं झालं तरी आपल्याजवळ द्यायला आहेच काय?'' आई म्हणाली.

''आपल्याकडे एक भांडं आहे कीं ग, कधी आपण ते वापरतसुद्धा नाही! ते देऊन घे की माझ्यासाठी काही तरी!'' मुलगी म्हणाली.

म्हातारीने त्या लोभी व्यापाऱ्याला बोलावून आत बसायला सांगितले व ते भांडं दाखवून म्हणाली - ''बाबा रे, हे घेऊन याच्याबद्दल तुझ्या या बहिणीला काहीतरी दे की!''

लोभी व्यापाऱ्याने ते भांडं हातात घेतल्याबरोबर त्याला वाटले की ते सोन्याचे असावे. त्याने ते हातातल्या हातात दोन तीनदा फिरवून पाहिले. उपडे केले, उताणे केले, काठीने वाजवून पाहिले व सोन्याचे असल्याची खात्री करून घेतल्यावर ते स्वस्तात उडविण्याचे ठरवून म्हणाला - ''याबद्दल काय येणार आजी? याची किंमत आहेच कमी!'' आणि भांडे टाकून उठला आणि निघून गेला.

दोघां व्यापाऱ्यांनी आपसात ठरवले होते कीं, एकजण ज्या गल्लीतून फिरून गेला असेल त्या गल्लीत त्यानंतर दुसरा गेला तरी हरकत नाही. कांही वेळाने बोधिसत्व ''भांडी घ्या भांडी'' म्हणत त्या बायका रहात त्या गल्लीत त्यांच्या घरासमोर आले.

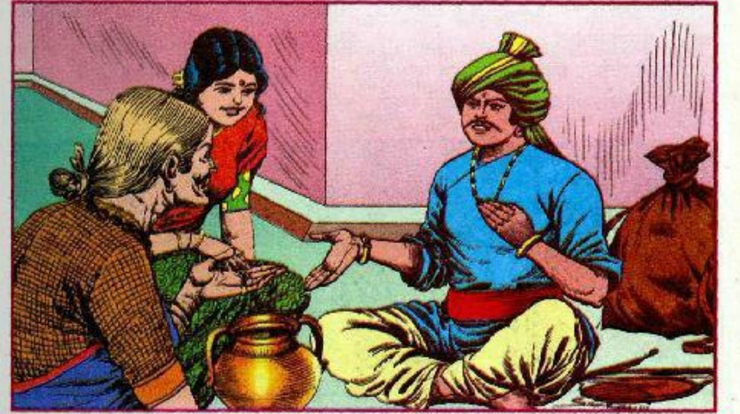
तो आवाज ऐकून मुलगी आईला म्हणाली - ''आई, घे की ग काही तरी!''

''या भांड्याशिवाय आपल्याजवळ आहे तरी काय मुली? हे भांडे काही कामाचे नाही म्हणून तो तांबोळी फेकून नव्हता का गेला? मग काय देऊ अन् काय घेऊ?'' आई म्हणाली.

''तो तांबोळी चांगला नव्हता आई, लबाड होता. हा तांबोळी पहा, आवाजावरून किती चांगला वाटतो आहे!'' मुलगी म्हणाली.

आईने बोधिसत्वांना घरांत बोलावून बसायला सांगितले आणि त्यांना ते भांडे दाखविले.

बोधिसत्वांनी ते भांडं पाहिलं व ते सोन्याचेच असल्याची खात्री करून घेऊन म्हणाले - ''आई, हे एका लाखाचं तरी असेल की हो ! याच्या बद्दल देण्यालायक माझ्याजवळ मालच नाही !''

"बाबा रे, थोड्यावेळापूर्वी एक तांबोळी येऊन हे कवडीमोलाचे आहे असे सांगून भांडे फेकून देऊन गेला होता. असेल हे सोन्याचंच तू म्हणतीस तसे! तू हे घे आणि तुला वाटेल ते त्याबद्दल दे!" म्हातारी म्हणाली.

बोधिसत्वांनी त्यांच्याजवळ पांचशे रुपये होते ते आणि पांचशे रुपये मिळतील एवढी त्यांच्या जवळ भांडी होती ती त्या दोघींना दिली व म्हणाले - "आई, परत प्रवासापुरते आठ रुपये, ही पिशवी आणि तराजू शिवाय माझ्या जवळ जो माल आहे तो सर्व तुम्हाला देतो, घ्या!" असे सांगून व सर्व माल देऊन बोधिसत्वांनी सोन्याचे भांडे घेतले आणि निघून गेले.

त्यांनी ठेवून घेतलेले आठ रुपये नदी पार जायला तरीवाल्याला द्यायला लागले.

नंतर लोभी लबाड व्यापारी आपण केलेली युक्ती फळाला येते का पाहण्यासाठी पुन्हां त्या बायका रहात त्या घरासमोर येऊन मोठ्या आविर्भावाने म्हणाला - "बरं तर टाका इकडे ते भांडे आणि घ्या त्याबद्दल एकादे भांडे!"

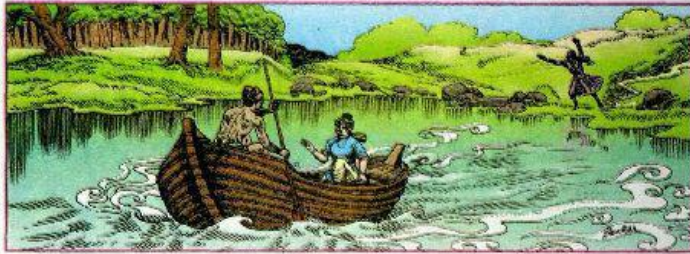
म्हातारी संतापून लबाड व्यापाऱ्याला म्हणाली - "काय रे बाबा! लाख रुपयाच्या भांड्याला कवडी मोलाचे म्हणून टाकून गेला होतास की! दुसरा एक धर्मात्मा तांबोळी आला होता तो एक हजार रुपये देऊन भांडं घेऊन गेला."

ते ऐकतांच त्या लबाड व्यापाऱ्याला भ्रम झाल्यासारखे झाले.

"लाख रुपयाचं भांडे त्याने उडवलं का? माझं केवढे नुकसान झालं?" असे म्हणत, कपाळ बडवीत रडत आणि वेड लागल्यासारखा जवळचा सर्व माल व पैसा त्या बाईजवळ टाकून देऊन आणि अंगावरचे उपरणे घसरुन खाली पडत होते तिकडे ही लक्ष न देता फक्त तराजू हातात घेऊन नदीकाठी धावत गेला. बोधिसत्व तरीत बसून प्रवाहाच्या मध्यभागी पोचलेले दिसले.

त्या लोभी व्यापाऱ्याने तरीवाल्याला तर परत आणायला हाका मारल्या. "परत कशाला न्यायची रे" बोधिसत्व तरीवाल्याला म्हणाले. बोधिसत्व नदीपार उतरलेले लबाड व्यापाऱ्याने पाहिले मात्र, त्याला आवेश चढला आणि तो छाती बडवू लागला. त्याच्या तोंडातून रक्त येऊ लागलं. बोधिसत्वांच्या द्वेषाने त्याची छाती फुटली व तो तेथेच गार झाला.

बोधिसत्वांनी दानधर्म करीत पुढले आयुष्य घालविले.

विष्णुपुराण

सूतमुनी नारदाच्या तपश्चर्येची कथा सांगू लागले: पूर्वी नारद एका दासीच्या पोटी जन्मला. ती दासी एका भागवत्तोमाच्या घरी काम करीत असे. त्या भागवत्तोमाच्या घरी नेहमी थोर ऋषी व मुनी येत आणि त्यांचे तो चांगले आतिथ्य करी. नारद फार लहान होता, तरी त्या बाल्यावस्थेतही तो त्यांना पाणी प्यायला आणून देई. अशाच प्रकारे त्यांची लहानमोठी कामे करून त्यांची सेवाचाकरी करी. त्या वेळी ज्ञानी मुनी आपसांत थोर ज्ञानाच्या व विष्णूच्या मायेच्या गोष्टी बोलत. नारद त्या आनंदाने ध्यानपूर्वक ऐकत असे. पाणी म्हणजे 'नीर', ते देणारा म्हणून मुनी त्याला 'नारद' म्हणून हांक मारीत. नारदाच्या बालवयांतच त्याची आई साप चावल्याने मरण पावली.

त्या बालकाला त्याचा बाप कोण, काय, कांही माहीत नव्हते. बरोबरची मुलें नारदाला 'दासीपुत्र', म्हणून त्याचा अपमान करीत.

पुढे कांही दिवसांनी त्याचा मालक भागवतोत्तम ब्राह्मणसुद्धां निर्वतला. नारद निराश्रित होऊन, भुकेने जीव कासावीस झाल्यासारखा दारोदारी फिरू लागला. त्याला 'चोर' म्हणून लोक हांकलू लागले. खट्याळ मुलें दगडधोंडे मारून रडवीत आणि त्यांतच त्यांना गंमत वाटे.

"मी कशाला जन्मलो? मी असं काय पाप केलं की मला इतक्या अन्यायाने हे लोक मारहाण करतात? कृमीकीटक व जनावरे सुद्धा रानावनांत स्वच्छंदपणे हिंडतात, फिरतात!" असा विचार करीत नारदाने गांव सोडून जंगलाची वाट धरली. त्याला मुनी आपसात बोलत, त्या गोष्टींची आठवण झाली.

३. ध्रुवनारायण अवतार

"मी तपश्चर्या कां करू नये? कुलीन कुटुंबात मी जन्मलो पाहिजे!" असे ठरवून नारदाने तपश्चर्या सुरु केली.

"अनाथांचा नाथ? या त्रिलोकाचा जो पिता तोच माझे सर्वस्व! त्याने मला कसंही ठेवावे, मला ते मान्य!" असे मनाशी ठरवून नारदाने तपश्चर्या केली. नारदाचे तप फळाला आले. त्याच्यावर तेजोमय प्रकाशाचा झोत पडला.

स्वतः विष्णूच प्रसन्न होऊन ज्योतिरूपे प्रगट झाला होता, तो म्हणाला - "वत्सा, नारदा! तू माझ्यात लीन होत आहेस. तू ब्रह्मदेवाचा मानसपुत्र म्हणून जन्मला येशील. तुझ्यांत माझा अंश असेल. तू चिरंजीवी होशील. त्रिकालाबाधित त्रिलोकांत तू भ्रमण करीत महान कीर्ती संपादन करशील." असे विष्णूने वरदान दिले.

नारद विष्णूचा अंश म्हणून व ब्रह्मदेवाचा मानसपुत्र देवर्षि म्हणून जन्मला व त्रिलोकाच्या आदरास पात्र झाला. विष्णूच्या अनेक लीलावतारांत नारदाचा अवतार हा एक अवतार गणला गेला.

अशा थोर देवर्षी नारदाचा उपदेश ग्रहण करून ध्रुव झपाझप चालू लागल्यावर एकदम समोर "दादा! थांब, अरण्यांत जाऊं नकोस!" असे म्हणत उत्तम रडत धावत आडवा येऊन उभा राहिला व हात धरून म्हणाला - "दादा, तू असा अरण्यांत निघून गेलास तर मी एकट्याने कोणाबरोबर हरिभजन करावयाचे? खेळायला तरी मला तुझ्यासारखा भाऊ कोठे लाभणार? माझी आई तुला फारच बोलली, पण तुझा माझ्यावर राग कां?" असे म्हणून तो ओक्साबोक्शी रडू लागला.

ध्रुवाने उत्तमला मिठी मारली व म्हणाला - "माझ्या लाडक्या उत्तमा, मला जन्म दिल्याबद्दल माझ्या आईलासुद्धां थोरपण यायला नको का?"

"तर मग मीसुद्धां तुझ्याबरोबर अरण्यांत येतो. तू तपश्चर्या करशील तेव्हां तुला मी फळे, फुले, वगैरे आणून देईन." उत्तम म्हणाला.

ध्रुव म्हणाला - "तसं केलंस तर तुझी आई तुझ्यासाठी रडेल की रे! मी तुझा दादा ना! मग तू माझं ऐकलं पाहिजेस!"

ते ऐकून उत्तम तसाच रडत उभा राहिला. जागचा हालला नाही. त्याच वेळी सुरुची धावत आली व त्याला तिने मिठी मारली. परंतु उत्तम तिला झिडकारीत म्हणाला - "आई, तू मला शिवूं

नकोस! तुझ्यामुळेच माझा दादा निघून जातो आहे!"

सुरुचीची मान लाजेने खाली झाली व ती म्हणाली - "होय बाबा! मीच पापिणी आहे, सर्व गोंधळ माझ्यामुळेच झाला!" असे ती म्हणत असता उत्तानपादराजा स्वतः आला व ध्रुवाला मिठी मारीत म्हणाला - "ध्रुवा बाळा! थांब! हे सर्व माझ्या मंदबुद्धीमुळे घडले. माझे सिंहासन हे तुझेच आहे. ये, बाळ!" तोपर्यंत ध्रुव पुष्कळच दूर निघून आला होता.

त्यानंतर नारद सुनीतीला म्हणाला - "माते, तू खरोखरीच रत्नगर्भा आहेस! तू आपल्या मुलाची काळजी मुळीच करू नकोस! स्वतः नारायण त्याच्या रक्षणाला समर्थ आहे!" असे सांगून नारद उत्तानपाद राजाला म्हणाला - "ही आपण सर्वांनी आनंद मानावयाची ही वेळ आहे. तुझे वडील, ध्रुवचे आजोबा स्वयंभू मनू होते त्यांच्या वंशाला ध्रुव मोठी कीर्ती संपादन करून देईल. यांत कोणी कोणाला दोष देण्याचे कारण नाही. ही सर्व त्या नारायणाची इच्छा व संकल्प आहे!" असे सांगून नारदाने सर्वांचे सांत्वन केले.

ध्रुव मधुवनात "ओम् नमो नारायणाय" मंत्राचा जप करीत तपःश्चर्या करीत असतां यमुना नदीची मंदधारा त्याबरोबर ताल देत होती, आणि क्रूर रानटी जनावरे त्याच्या चारी बाजूला आप्त मित्रांसारखी हिंडत होती. त्याच्या घोर तपःश्चर्येमुळें त्रिलोक हादरून गेला.

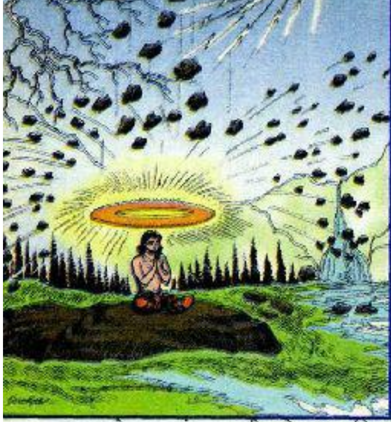
कोणी कोठेही तपश्चर्या करूं लागला की

इंद्राला वाटे की आपले आसन बळकावण्याचा तो प्रयत्न आहे. म्हणून इंद्राने ध्रुवाच्या तपश्चर्येत विघ्ने आणायचा प्रयत्न सुरु केला. वज्रप्रहार करून त्याने पाऊस, वीज व गारांचा वर्षाव केला. परंतु ध्रुव जागचा हलला नाही. इंद्राने दगडांचा वर्षाव सुरु केला, तेव्हां विष्णूचे सुदर्शन चक्र ध्रुवाचे रक्षण करण्यासाठी त्याच्या डोक्यावर फिरत राहिले व सर्व दगड दूर जाऊन पडले.

तेव्हां नारद इंद्राला म्हणाला - "ध्रुवाला तू सामान्य बालक समजत आहेस कां? तू त्याच्या केंसालाही धक्का लावू शकणार नाहीस! विनाकारण तू भिऊं नकोस! इंद्रपद म्हणजे त्याला काडी किंमतीचेही वाटत नाही, समजले का?"

ध्रुवाच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन विष्णूने त्याला दर्शन दिले. ध्रुवाने विष्णूच्या पायांना मिठीच मारली आणि त्याच्या प्रसन्न वदनाकडे

एकाग्र होऊन आनंदाश्रू ढाळीत तो पहात राहिला. त्याच्या कंठातून शब्द उमटेना. त्याच्या मनात म्हणायचे होते - ''देवा, तोंड भरून तुझी स्तुती करावी वाटते, पण मी अबोध बालक आहे, काय बोलावे तेच कळत नाही!''

विष्णूने आपला शंख ध्रुवाच्या गालाला लावला मात्र, लगेच वेदवेदांतातले सारभूत थोर स्तोत्र सामगानासारखे ध्रुवाच्या तोंडावाटे प्रगट झाले.

विष्णूने मंदहास्य करीत विचारले - ''बाळा, ध्रुवा! माग, तुला काय हवं ते!''

ध्रुव म्हणाला - ''हे परमपुरुषा! भ्रमर जसा कमळाला चिकटून राहातो तसे माझे मन तुझ्या मधुर मंदहास्यवदनाच्या कमळावर नित्य खिळून राहील, एवढेच मला हवे आहे, याशिवाय काही नको !''

''तथास्तु! तू आपल्या राज्यात परत जा व धर्म व न्यायाने राज्य कर. त्यानंतर तू माझे स्वस्वरूप असलेल्या विश्वाच्या शिरोभागी असलेल्या ध्रुवपदाला पोहोंचशील! कल्पकल्पांतांपर्यंत तू त्या पदावर स्थिर राहशील!'' असे वरदान देऊन विष्णू अंतर्धान पावला.

विष्णूने ध्रुवावर अनुग्रह करण्यासाठी जो अवतार धारण केला त्याला 'ध्रुव नारायणावतार' हे नाव प्राप्त झाले. ध्रुव माहिष्मती नगरीला परत आला. उत्तानपाद राजाने ध्रुवाचा राज्याभिषेक करून दिला आणि तो स्वतः वानप्रस्थाश्रमात तपश्चर्या करण्यासाठी निघून गेला.

उत्तमाचा विवाह झाला नव्हता. तो राजधर्माला अनुसरून प्रजेला हिंस्त्र पशूपासून कांही त्रास होऊ नये यासाठी शिकारीस जाऊ लागला. हिमालय पर्वताच्या अरण्यांत दुष्ट यक्ष रहात, त्यांनी त्याच्याशी वैर धरून त्याला ठार केले.

पुत्रशोक अनावर झाल्याने सुरुची तिकडे गेली आणि पेटलेल्या वणव्यांत सांपडून जळून गेली.

ध्रुवाने यक्ष जातीचे निर्मूलन करण्यासाठी त्यांची राजधानी अलकापुरीवर स्वारी केली. क्षुद्र मायावी यक्षांनी मायाजालाचा प्रयोग करून पाहिला. ध्रुवाने नारायणास्त्राचा प्रयोग करून यक्षांचे मायाजाल छिन्नभिन्न करून नष्ट केले.

कुबेर ध्रुवासमोर हात जोडून शरण मागायला आला आणि त्याला अलोट संपत्ती व मूल्यवान भेटी देऊन त्याला त्याने खूष केले.

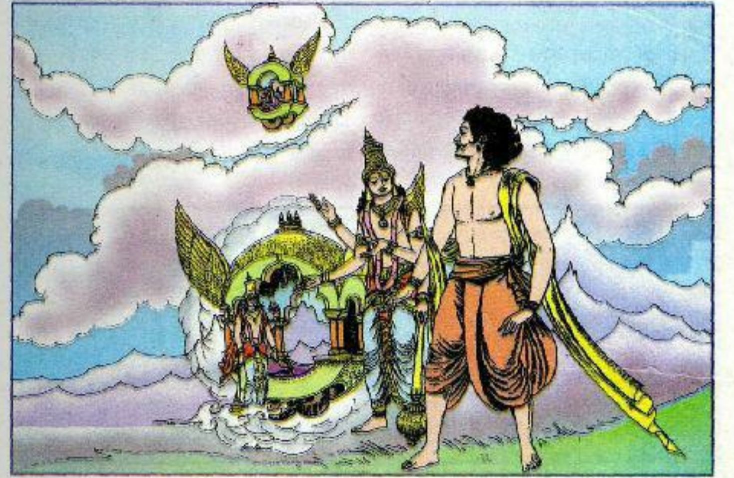
ध्रुवाला पुत्रसंततीचा लाभ झाला. त्याने एक आदर्श राजा म्हणून चिरकाल राज्य केले आणि स्वायंभू मनूच्या वंशाला कीर्तिलाभ करून दिला.

शेवटी आपल्या थोरल्या मुलाचा राज्याभिषेक करून देऊन बद्रिकाश्रमी प्रस्थान केले. तेथे विष्णूचे ध्यान धरून तपश्चर्या करीत त्याने स्वर्ण देह संपादन केला.

श्री विष्णूच्या आज्ञेने विष्णुदूत विमान घेऊन आले. त्यांना विष्णूसारखेच चार हात होते.

ध्रुव त्यांना म्हणाला - ''माझ्या आईला प्राप्त नाही, ते पद कितीही उन्नत असले तरी त्याची मला गरज नाही!'' विष्णूदूतांनी प्रथम एका विमानांतून वर जात असलेल्या सुनीतीला दाखविले. तेव्हां ध्रुव विमानात बसला आणि अनुक्रमे ग्रहमंडळ, नक्षत्र मंडल आणि सप्तर्षी पार करून ध्रुवपदापर्यंत प्राप्त झाला. ध्रुवपदाला विष्णु पद किंवा ध्रुवक्षिती असेही म्हणतात. विष्णूचे निवासस्थान जे वैकुंठ तेथेच आहे. ध्रुवक्षितीतच गोलोक आहे. गोलोकात विष्णू द्विभुज रूपांत कृष्ण म्हणून, व प्रकृती ही राधा म्हणून राहून वेणुगान करीत आनंदाने विहार करतात. गोलोकाच्या वर घोर अंधःकार पसरलेला असतो. त्या वैकुंठलोकात वास करतो. ध्रुव नित्य निर्निमिष अंधःकारापलीकडे विष्णूकडे एकटक पहात असतां, त्याची ज्योति नित्य प्रकाशित होत असते. खुंट्याला बांधलेल्या गाईसारखे सप्तर्षिमंडल ध्रुवाच्या चारी बाजूला प्रदक्षिणा करते. त्याच्या-खाली त्यावेळी सर्व ग्रह मंडल व नक्षत्रमंडल चक्राकार फिरत असतात.

गोलोकाच्या खाली ब्रह्मदेव राहतो. तो सत्य-लोक, पुढे जनलोक, महलोक, स्वलोक, भुवलोक, भूलोक, असे ऊर्ध्वलोकांत सातलोक आहेत आणि

भूलोकाच्या खाली अधोलोकांतील अतल, वितल, सुतल, रसातल, तलातल, महातल व पाताळ असे सात लोक मिळून चवदा लोकांच्यावर विश्व-शिखराच्या अग्रस्थानी राहून ध्रुव अचलावस्थेत राहून, सर्व विश्वाला प्रकाशित करतो.

दीक्षा असावी, परंतु लहानथोर हा भेद न मानता कितीही मोठे ध्येय गांठणे अशक्य असूं नये. त्याचे उदाहरण म्हणजे पांच वर्षे वयाच्या ध्रुवाने तपश्चर्या करून जे साध्य केले ते होय!'' या शब्दांत सूत महर्षी ध्रुवचरित्र संपूर्ण करून पुढे सांगू लागले.

''मत्स्य म्हणजे मासा. हा एक केवळ जलचर प्राणी आहे, तर कूर्म म्हणजे कांसव, हे पाण्यांतही व जमिनीवरही वास करणाऱ्या प्राण्यांपैकी एक आहे. पाण्यांतून प्राणी जमिनीवर आला. म्हणजे जलचर अवस्थेतून भूचर अवस्थेत त्याने प्रवेश केला.

विष्णूने असाच कांसव होऊन कूर्मावतार धारण केला! ''असे सांगून सूत महर्षींनी कूर्मावताराची गाथा सुरू केली.

''देव व दानव म्हणजे सुरासुरांनी क्षीरसागराचे मंथन सुरुं केले. त्यांना या समुद्रमंथनाने अमृतप्राप्ती होईल असा विश्वास होता.

''अमृतप्राप्ती झाली तर ती सर्व आपल्याच प्राप्त होईल!'' असे भुजबलावर आणि संख्याबळावर अवलंबून राहणाऱ्या राक्षसांना वाटत होते.

''राक्षसांना अमृतप्राप्ती झाली व अमृतत्त्व लाभले तरी आपला बिघाड असा काय होणार? आपला सर्व भार त्या विष्णूवर तर आहे!'' असे देवांना वाटत होते.

क्षीरसागरांत मंदार पर्वताला रवीसारखा उभा करुन, वासुकी नागाला त्या रवीला बांधून समुद्र-मंथन करावयाचे ठरले, परंतु मंदार पर्वताला आणून त्याला क्षीरसमुद्रात आणून उभा करणे कोणाला शक्य नव्हते. म्हणून विष्णूने अनुग्रह करून ते काम केले आणि गिरिधारी ही कीर्ती संपादन केली.

राक्षसांनी वासुकीला त्याच्या तोंडाकडून धरतो, असा हट्ट धरला. 'ते मान्य करा', असा सल्ला विष्णूने देवांना दिला आणि सर्व देवांना पुढे धरायला सांगून शेपटाचे टोंक स्वतः विष्णूने धरले. नंतर क्षीरसागराचे मंथन सुरू झाले.

विविध संस्कृतींमधल्या गोष्टी

जेव्हां पऱ्या बाजार करायला आल्या...

मिलफर्ड-हेवन हे वेल्सच्या वालुकामय किनाऱ्यावर वसलेले एक लहानसे शहर होते. तिथले लोक अगदी शांत, साधे जीवन व्यतीत करत होते. पण कांही दिवसानंतर कांही विचित्र व चमत्कारिक घटना घडायला लागल्या.

दुकानांतून सामान अकस्मात नाहीसे होऊं लागले आणि ज्यांचे सामान नाहीसे होत होते, त्यांच्यासमोर कांही सोन्याच्या मोहरा येऊन पडायला लागल्या.

एके दिवशी एक दुकानदार, ग्रिफीथ, आपल्या शेवटच्या गिऱ्हाईकाला निरोप देऊन.कपाळावरचा घाम पुसत, आणि जरा दम टाकीत स्वस्थ बसला होता, तोच त्याच्या डोळ्यांसमोरच असलेला एक मोठा भोपळा अचानक अदृश्य झाला, जागेवरून नाहीसा झाला. ते पाहून तो गडबडला आणि लागलीच तिथें कांही नाणी येऊन पडली. ते पाहून तो हैराण

झाला. चकित मुद्रेने त्याने ती नाणी उचलली. त्या नाण्यांजवळच एक सोन्याची लहानशी काठी होती. त्याने ती उचलली आणि नाण्यांबरोबरच तीही खिशांत घातली.

पण हे सगळं काय आहे? हे विचित्र प्राणी कोण आहेत? कांही क्षणांपूर्वीं तर ते कांही इथें नव्हते. ग्रिफिथचा आपल्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना. त्याच्या डोळ्यांसमोर मोहक, रंगीबेरंगी पोशाखांत असलेले छोटेछोटे प्राणी तुरुतुरु इकडेतिकडे हिंडत होते.

ते बाजारांत खरेदी करायला आलेले दिसत होते. ग्रिफिथने आपले डोळे चोळले, आणि आपण स्वप्नांत तर नाही ना हे पाहाण्यासाठी त्याने स्वतःला एक सणसणीत चिमटा काढून पाहिला.

त्याला लवकरच समजलं की फक्त त्यानेच या अद्‌भुत प्राण्यांना पाहिलंय. "बहुतेक हे त्या काठीमुळें झालं असावं. मी ती उचलून ठेवली म्हणून आता मला या पऱ्यांना पाहाता येतंय."

त्याने पाहिलं कीं ते छोटे प्राणी दुकानांतल्या

निरनिराळ्या भाज्या व फळें उचलून घेत होते आणि त्याच्या बदली त्याजागेवर सुवर्णाची नाणी ठेवून पुढें जात होते.

आता त्याच्या लक्षांत आलं. "म्हणजे आपल्या गांवात वस्तू नाहीशा होतात आणि नाणीं प्रकट होतात, ती ह्यांच्यामुळें!" तो एका चलाख व्यापारी होता. पऱ्यांना पसंत असणाऱ्या वस्तूंची त्याने एक यादी बनवली.

दुसऱ्या दिवशी त्याने त्या सगळ्या वस्तू आणून दुकानांत ठेवल्या आणि तो त्यांची वाट बघत बसला. जेव्हां बाजारांतली गर्दी संपली, तेव्हां पऱ्या तिथे आल्या.

त्या सरळ त्याच्याच दुकानावर आल्या आणि मनांत भरलेल्या वस्तू उचलायला लागल्या. जेव्हां त्या गेल्या तेव्हां त्याच्याजवळ सोन्याची ढीगभर नाणी जमली. पऱ्यांना त्याचे दुकान आवडले, आणि त्या वरचेवर तिथे येऊं लागल्या. लौकरच तो श्रीमंत झाला.

एके दिवशी तो समुद्रकिनाऱ्यावर फिरायला गेला होता. तेव्हां दूर अंतरावर त्याला एक बेट दिसले. पऱ्या उडत उडत त्या दिशेकडे जाताना त्याने पाहिल्या. "त्या तिथेंच राहात असतील." त्याच्या मनांत आले." मला ते बेट दिसतंय, कारण या काठीची ती कृपा आहे!"

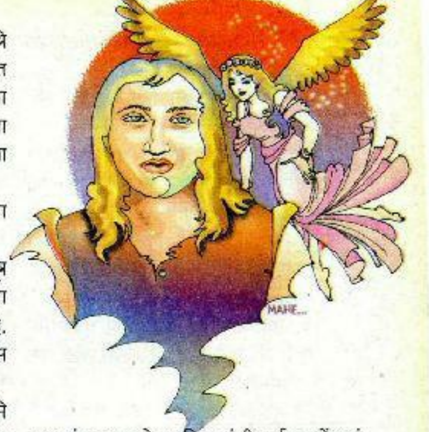
पऱ्यांच्याबरोबर आपला व्यापार वाढवण्याची योजना त्याने आंखली. त्यामुळे तो जास्तच धनवंत झाला असता. "त्या बेटावरच माल घेऊन मला गेलं पाहिजे. म्हणजे मला तिथें आणखी बरीच गिऱ्हाईकें मिळतील. कारण सगळ्यांना कांही दररोज माझ्या शहरांतल्या बाजारांत येणे शक्य नाही. मग मी आणखीनच धनवान होईन."

दुसऱ्याच दिवशी त्याने एक नाव घेतली. त्यांत

निवडक माल भरून तो त्या बेटाकडे निघाला. तिथे पोंचल्यानंतर त्याने आपली नाव किनाऱ्यावर ओढत आणली, व माल उतरवला. कांही पऱ्यांनी त्याला पाहिले. आपल्या या गुप्त बेटावर त्याला पाहून त्या चकित झाल्या. धावतच त्या आपल्या मित्रमैत्रिणींना सांगायला गेल्या.

बहुतेक पऱ्या या आगांतुकाला बघायला उत्सुकतेने पळत आल्या.

त्या सगळ्यांना पाहून ग्रिफिथ भलताच खूष झाला. "या या, माझ्या स्नेह्यांनो! तुमच्या सगळ्यांसाठी मी कितीतरी गोष्टी घेऊन आलो आहे. म्हणजे रोज तुम्हाला आमच्या शहरांत यायचा त्रास नको!"

तोपर्यंत पऱ्यांचा प्रमुख तिथे पोहोचला. त्याने ग्रिफिथचे बोलणें ऐकले होते. त्याने त्या पऱ्यांना म्हटले, "घाबरूं नका तुम्ही. हा माणूस आता हावरट झाला आहे. त्याची हांव त्याला नक्कीच एक दिवस खड्ड्यांत घालील. पण आपल्याला त्याचा हेतू समजला आहे, असं कांही तुम्ही त्याला जाणवूं देऊं नका. जे कांही तुम्हाला खरेदी करायचं असेल ते करा. आणि त्याला रोज इथे यायचे निमंत्रण द्या. हळूं हळूं आपल्याला सारा उलगडा होईल."

पऱ्यांनी खरेदी करायला सुरवात केली. पसंत पडलेल्या वस्तू घेतल्या, "उद्यांदेखील या हं, याच वेळी, याच ठिकाणी!" एका चमकदार डोळ्यांच्या सुंदर परीने लाडिकपणे म्हटले. ती त्याच्या धाडसी वृत्तीवर खूष झाली होती.

ग्रिफिथ परत गेल्यानंतर पऱ्यांच्या प्रमुखाने त्यांना बोलावले. "जेव्हां तो पुन्हां येईल तेव्हां त्याला विचारुन घ्या कीं या बेटाचा पत्ता त्याला कसा काय लागला? कारण आपले बेट मानवी दृष्टीला दिसत नाही कधी! जर हे रहस्य इतर माणसांना समजले आणि त्यांची वर्दळ इथें सुरुं झाली, तर आपली शांतता नाहीशी होईल."

दुसऱ्या दिवशी जेव्हां आपला माल घेऊन ग्रिफिथ तिथे आला, तेव्हां पऱ्यांनी त्याचे प्रेमाने स्वागत केले. त्यांच्या अगत्यशील कौतुकामुळें तो अगदी भारावून गेला आणि त्यांच्या जाळ्यांत अलगद फसला.

"आज तुमची भाजी अगदी ताजी आहे !" एका छोट्या, देखण्या परीने ग्रिफिथच्या बघत आपली लांबसडक बोटे नाचवीत म्हटले.

"धन्यवाद, छकुले," ग्रिफिथने मनापासून आभार मानले.

त्यावर तिने विचारले, "पण तुम्हाला आमचा ठावाठिकाणा कसा काय सांपडला? मला वाटलं होतं कीं आम्ही मनुष्यजातीला कधी दिसूं शकत नाही."

"त्याचं काय झालं, कीं एक दिवस तुमच्यापैकी कुणीतरी आपली सोनेरी काठी माझ्या दुकानांत

विसरून गेले. तेव्हांपासून मला तुम्ही सगळीजण दिसूं शकता.'' तो म्हणाला.

''मला ती काठी पाहता येईल कां हो?'' त्या सुकुमारीने विचारले.

ग्रिफिथ तिला नाही थोडाच म्हणणार होता? त्याने चटकन आपल्या खिशांतून ती बारीक काठी बाहेर काढली. परीने हातांत घेऊन ती उलटसुलट करून बघितली. ''अगबाई, ही तर त्या डेझीची आहे. कांही दिवसांपूर्वीच ही हरवली होती आणि त्यानंतर कांही सांपडली नव्हती.'' ती म्हणाली.

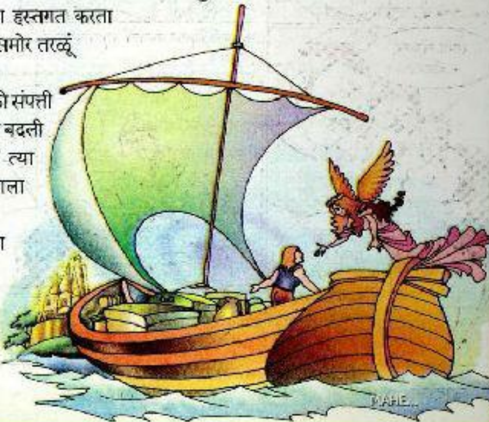
तिने आपल्या मैत्रिणींना ही गोष्ट सांगितली. त्या सर्वांनी ती छडी पुन्हां मिळवण्यासाठी एक योजना तयार केली.

जेव्हां पुढच्या वेळेला ग्रिफिथ त्या बेटावर आला, तेव्हां ती सुंदर तरुण परी त्याच्याजवळ गेली. तिने त्याला ते संबंध बेट हिंडवून आणायचा प्रस्ताव मांडला. ते बेट रत्नांनी व जडजवाहिराने भरलेले होते. घरांघरांतूनदेखील हिरे, माणके व पाचूनी सजावट केलेली होती. ग्रिफिथच्या डोळ्यांतून लोभ स्पष्ट दिसायला लागला. ती सारी अफाट संपत्ती आता आपल्याला हस्तगत करता येईल अशी स्वप्नें त्याच्या नजरेसमोर तरळूं लागली.

''तुम्हाला इथून पाहिजे तितकी संपत्ती घेऊन जाऊं शकता. पण त्याच्या बदली तुम्ही कांहीतरी द्यायला हवं हां!'' त्या सुंदर परीने मोहक स्वरांत त्याला सांगितलं.

''काय हवंय?'' भाळलेल्या ग्रिफिथने लगेच प्रश्न केला.

''कांही विशेष फारसं नाही'' तिने अगदी हळू व शांतपणे म्हटलं, ''काल तुम्ही मला जी लहानशी काठी दाखवलीत ना, ती हवीय मला!''

ग्रिफिथ तयार झाला. त्या परीने त्याला एक जागा दाखवली. तिथें निरनिराळ्या रंगांच्या व आकाराच्या रत्नांचे ढीग पडलेले होते. त्याला जेवढे जवाहीर नेता येणे शक्य होते, तेवढे घेऊन त्याने नावेवर ते लादले. तिला त्याने ती काठी दिली आणि तिचा निरोप घेऊन तो घरी परतला.

बिचारा ग्रिफिथ! तो नावेवर जसा चढून बसला आणि नाव त्याने पाण्यांत हाकारली, तसे त्याच्या नावेतले ढीग हळूंहळूं कमी होऊं लागले.

ते पाहून तो आश्चर्यचकित झाला, व नंतर चिडला आणि त्याने चारी दिशांना नजर फिरवली. एखादी परी जरी दृष्टीस पडली असती, तरी तिला त्याने विचारले असते कीं हे असं कां होतंय! पण आता तर ते पऱ्यांचे बेटच अदृश्य झाले होते. ग्रिफिथला समजलं कीं त्या काठीशिवाय त्याला आता त्या पऱ्या दिसूं शकणार नाहीत.

तो घरी परतला. पण त्यानंतर मिलफर्ड-हेवनमध्ये पुन्हां कधीही त्या पऱ्या आल्या नाहीत.

